

Universiteit
Leiden
The Netherlands

**De rechtspraakverzamelingen van Julius Paulus : recht en
rechtvaardigheid in de rechterlijke uitspraken van keizer Septimius
Severus**

Daalder, E.S.

Citation

Daalder, E. S. (2018, October 23). *De rechtspraakverzamelingen van Julius Paulus : recht en rechtvaardigheid in de rechterlijke uitspraken van keizer Septimius Severus. Meijers-reeks.* Boom Juridisch, Den Haag. Retrieved from <https://hdl.handle.net/1887/66321>

Version: Not Applicable (or Unknown)

License: [Licence agreement concerning inclusion of doctoral thesis in the Institutional Repository of the University of Leiden](#)

Downloaded from: <https://hdl.handle.net/1887/66321>

Note: To cite this publication please use the final published version (if applicable).

Cover Page

Universiteit Leiden

The handle <http://hdl.handle.net/1887/66321> holds various files of this Leiden University dissertation.

Author: Daalder, E.S.

Title: De rechtspraakverzamelingen van Julius Paulus : recht en rechtvaardigheid in de rechterlijke uitspraken van keizer Septimius Severus

Issue Date: 2018-10-23

ALGEMEEN DEEL

1 | Septimius Severus: een historische achtergrond bij de rechtspraak-verzamelingen van Paulus

1.1 INLEIDING

De Romeinse keizer Septimius Severus is in de geschiedschrijving van de laatste twee eeuwen een proteïsche figuur gebleken: de beschrijving en waardering van zijn persoon en handelen varieert van een meedogenloze barbaarse soldatenkeizer tot een briljante Romeinse generaal en alles wat hiertussen ligt. Zo merkt de Engelse 18^e-eeuwse historicus Edward Gibbon in zijn *History of the decline and fall of the Roman Empire* bijvoorbeeld het volgende op over het karakter en het bewind van Septimius Severus:

‘But the youth of Severus had been trained in the implicit obedience of camps, and his riper years spent in the despotism of military command. His haughty and inflexible spirit could not discover or would not acknowledge, the advantage of preserving an intermediate power, however imaginary, between the emperor and the army. (...) The contemporaries of Severus, in the enjoyment of the peace and glory of his reign, forgave the cruelties by which it had been introduced. Posterity, who experiences the fatal effect of his maxims and example, justly considered him as the principal author of the decline of the Roman empire.’¹

Uit het citaat kan worden afgeleid dat Gibbon van mening was dat de persoonlijkheid en militaire achtergrond van Septimius Severus leidden tot een totalitair regime, waarbij Severus als wrede alleenheerser met ijzeren vuist regeerde zonder respect voor de Romeinse politieke tradities en instituties, en dat hij als zodanig verantwoordelijk was voor de uiteindelijke teloorgang van het Romeinse rijk. Eenzelfde opvatting vinden we in het werk van de Oostenrijkse historicus Alfred von Domaszewski (1856-1927). In zijn *Rangordnung des Römischen Heeres* van 1908 beschrijft hij Septimius Severus als een onromeinse keizer, die het Romeinse leger ‘barbariseerde’ en zijn tradities met voeten trad.² Dit beeld van Severus en de hiermee verbonden theorie van ‘Barbarisierung’ is in de 20ste eeuw door verschillende auteurs overgenomen. Kornemann meent bijvoorbeeld dat de overdreven militarisering door Septimius Severus de barbarisering van de gehele Romeinse staat tot

1 Gibbon, *Decline and fall*, 159 en 161.

2 A. von Domaszewski, *Die Rangordnung des römischen Heeres*, Bonn: Marcus & Weber 1908, die bijvoorbeeld op pagina 88 stelt dat ‘Als mit Septimius Severus eine orientalische Dynastie den Thron bestieg, begann jene grauenhafte Verfolgung alles Römischen’.

gevolg had.³ Ook Hasebroek, een leerling van von Domaszewski, kan in zijn biografie van Septimius Severus maar moeilijk loskomen van het beeld van Severus als een militair despoot die brak met alle Romeinse tradities toen hij aan de macht kwam.⁴ Vanaf het begin van de 20ste eeuw ontwikkelt zich echter ook een andere opvatting over het karakter en de regeerstijl van Severus. In de eerste Engelse biografie van Septimius Severus, Platnauer's *Life and reign of the emperor Lucius Septimius Severus*, poogt de auteur om een positiever beeld van de keizer te schetsen.⁵ Hij maakt hierbij niet alleen gebruik van literaire bronnen, maar ook van munten en inscripties. In het midden van de 20ste eeuw ontstond er een duidelijk tegengeluid tegen von Domaszewski, waarbij door verschillende auteurs werd aangetoond dat Severus bij zijn benoemingen en bestuurlijke beslissingen geen bijzondere positie aan Afrikanen (of andere provincialen) toekende en zich wel degelijk liet leiden door rationele overwegingen en Romeinse gewoontes.⁶ In deze periode zag ook de biografie van Severus door Anthony Birley, *Septimius Severus: the African emperor* het licht, die tot op de dag van vandaag als toonaangevend mag worden beschouwd.⁷ Birley legt bij zijn bestudering van Septimius Severus de nadruk op diens Afrikaanse achtergrond zonder hem hiermee als onromeinse of barbaarse provinciaal weg te zetten. Door middel van de bestudering van prosopografisch materiaal en kritische beoordeling van literaire teksten legt hij de complexiteit en veelzijdigheid van de identiteit van een uit de provincie afkomstige keizer als Septimius Severus bloot. In de 21ste eeuw zijn hieraan tot slot nog twee biografieën in het Frans respectievelijk Duits toegevoegd. In haar biografie uit 2000 keert Anne Daguet-Gagey zich tegen het negatieve beeld van Septimius Severus als een wrede en meedogenloze heerser en benadrukt de positieve aspecten van zijn bewind, zoals zijn herstel van de keizerlijke bureaucratie, zijn succesvolle expansiepolitiek, de hervormingen binnen de provincies en zijn ambitieuze bouwprogramma.⁸ De Duitse historicus Spielvogel kiest voor een psycho-historische methode en

3 E. Kornemann, *Römische Geschichte. II: Die Kaiserzeit*, Stuttgart: Kröner 1954, 304. Hij spreekt ook over de 'afrikanische Wildheit' waarmee Severus de aanhangers van Albinus vervolgde en stelt dat 'In Gestalt des ersten afrikanischen Herrschers übte Hannibals Heimatland eine späte Rache an Rom.' (p. 303).

4 J. Hasebroek, *Untersuchungen zur Geschichte des Kaisers Septimius Severus*, Heidelberg: Winter 1922. Vgl. ook de review van Platnauer van dit werk in *JRS* 10 (1920), 196-198, die enige aandacht aan dit punt besteedt.

5 M. Platnauer, *The life and reign of the emperor Lucius Septimius Severus*, Londen etc.: Humphrey Milford/Oxford University Press 1918.

6 Zie bijvoorbeeld R.M. Haywood, 'The African policy of Septimius Severus' *TAPhA* 71 (1940), 175-185, M. Hammond, 'Septimius Severus, Roman bureaucrat' *HSPh* 51 (1940), 137-173 en G. Alföldy, 'Septimius Severus und der Senat' *BJ* 168 (1968), 112-160.

7 A.R. Birley, *Septimius Severus. The African emperor*, Londen: Eyre and Spottiswoode 1971. In dit boek wordt geciteerd uit de meest recente (herziene) editie van het werk van Birley uit 1999 (Londen: Routledge).

8 A. Daguet-Gagey, *Septime Sévère. Rome, l'Afrique et l'Orient*, Parijs: Éditions Payot & Rivages 2000.

probeert hiermee de causale samenhang tussen de persoonlijke beslissingen van Severus in verschillende situaties verder te doorgronden.⁹

De bovenstaande beknopte samenvatting van de belangrijkste literatuur over Septimius Severus laat zien dat hij een veelzijdige en complexe keizer moet zijn geweest met een ongewone achtergrond en een sterke persoonlijkheid. De verschillende opvattingen die er over zijn persoon en wijze van regeren bestaan, kunnen grotendeels worden verklaard uit het feit dat de belangrijkste literaire bronnen over zijn regeerperiode – Herodianus, Cassius Dio en de *Historia Augusta* – zelf ook een ambivalent beeld van de keizer en diens handelen schetsen. Zo omschrijft de Romeinse senator Cassius Dio het optreden van Severus bij diens terugkeer in Rome na de slag bij Lugdunum als volgt:

Dio *Hist.* 75(76),7,3-4: 'Toen hij zijn lichaam [*i.e.* het dode lichaam van de tegenkeizer Albinus] zag en zowel zijn ogen als zijn tong de vrije loop liet, beval hij al het andere weg te gooien, maar het hoofd naar Rome te sturen om het in het openbaar tentoon te stellen. Hieruit werd duidelijk dat hij niets in zich had van een goed heerser, en hij beangstigde zowel ons als het volk nog meer met de dingen die hij opdroeg. Want nu hij alle gewapende tegenstand had overwonnen, liet hij op de ongewapenden alle haat los die hij in het verleden had verzameld.'¹⁰

Dergelijke beschrijvingen waren koren op de molen van auteurs als von Domaszewski en Kornemann. Aan het einde van zijn beschrijving van het leven van Severus geeft Dio echter een veel genuanceerder oordeel over diens bewind:

Dio *Hist.* 76(77),16,1-3: 'Hij had een klein, maar krachtig postuur, hoewel hij uiteindelijk zeer zwak werd door jicht, en een zeer scherpe en krachtige geest. Want hij was altijd dorstig naar meer kennis en hierdoor was hij meer een begaafd mens dan een man van veel woorden. Hij vergat zijn vrienden niet, maar was meedogenloos voor zijn vijanden, en was zorgvuldig met betrekking tot alles wat hij wilde bereiken, maar bekommerde zich niet om wat er over hem werd gezegd. En hierdoor verwierf hij rijkdommen uit elke bron, behalve dat hij niemand ervoor doodde, en hij betaalde alle noodzakelijke kosten zonder nijd, (...)'¹¹

9 J. Spielvogel, *Septimius Severus*, Darmstadt: Wissenschaftliche Buchgesellschaft 2006.

10 ἰδὼν δ' οὖν τὸ σῶμα αὐτοῦ, καὶ πολλὰ μὲν τοῖς ὀφθαλμοῖς πολλὰ δὲ τῇ γλώττῃ χαρισάμενος, τὸ μὲν ἄλλο ῥιπῆναι ἐκέλευσε, τὴν δὲ κεφαλὴν ἐς τὴν Ῥώμην πέμψας ἀνεσταύρωσεν. ἐφ' οἷς δηλὸς γενόμενος ὡς οὐδὲν εἴη οἱ αὐτοκράτορος ἀγαθοῦ, ἔτι μᾶλλον ἡμᾶς τε καὶ τὸν δῆμον, οἷς ἐπέστειλεν, ἐξεφόβησεν· ἅτε γὰρ παντὸς ἡδὴ τοῦ ὀπλισμένου κεκρατηκῶς ἐξέχεεν ἐς τοὺς ἀνόπλους πᾶν ὅσον ὀργῆς ἐς αὐτοὺς ἐκ τοῦ πρὶν χρόνου ἦθροίκει.

11 Ἦν δὲ τὸ σῶμα βραχὺς μὲν ἰσχυρὸς δέ, καίπερ ἀσθενέστατος ὑπὸ τῆς ποδάγρας γενόμενος, τὴν δὲ δὴ ψυχὴν καὶ δριμύτατος καὶ ἐρρωμενέστατος· παιδείας μὲν γὰρ ἐπεθύμει μᾶλλον ἢ ἐπετύγχανε, καὶ διὰ τοῦτο πολυγνῶμων μᾶλλον ἢ πολύλογος ἦν. φίλοις οὐκ ἀμνήμων, ἐχθροῖς βαρύτερος, ἐπιμελής μὲν πάντων ὧν πράξαι ἠθέλεν, ἀμελής δὲ τῶν περὶ αὐτοῦ λογοποιουμένων· καὶ διὰ τοῦτο καὶ χρήματα ἐξ ἅπαντος τρόπου, πλὴν καθ' ὅσον οὐδένα ἔνεκα αὐτῶν ἀπέκτεινε, πορίζων, πάντα μὲν τὰ ἀναγκαῖα ἐδαπάνα ἀφθονώτατα, (...). De laatste zin van de tekst staat overigens weer in schril contrast met de opvattingen van Herodianus, die in Her. 3,8,7 opmerkt dat Severus juist vele mensen ombracht om zo hun vermogens te kunnen verwerven.

Een nieuwe biografie over Septimius Severus, waarbij dergelijke klassieke literaire vindplaatsen nogmaals worden ge(her)ïnterpreteerd, gaat het bestek van deze studie te buiten. Om de *Decreta* en de *Imperiales Sententiae* zowel als geheel als ook op het niveau van de individuele uitspraken in verband te kunnen brengen met de historische context waarin zij tot stand kwamen, kan echter niet volledig voorbij worden gegaan aan de opleiding en carrière van Severus, de wijze waarop hij aan de macht kwam en de gevolgen die dit had voor de manier waarop hij hierna zijn bewind vormgaf en het rijk bestuurd. De meeste auteurs hebben in verleden in hun beschrijvingen vooral de nadruk gelegd op het militaire karakter van het bewind van Severus en de vele veldslagen en expedities die er onderdeel van uitmaakten.¹² In de onderstaande beschrijving zal de aandacht juist uitgaan naar de niet-militaire aspecten van zijn regeerperiode, zoals zijn juridische opleiding, zijn propagandaprogramma en zijn wijze van besturen. Om het optreden van Septimius Severus als keizer buiten het slagveld te kunnen begrijpen, moeten we terugkeren naar het begin van zijn levensverhaal, naar de Afrikaanse stad Leptis Magna in het jaar 146 n. Chr.

1.2 SEPTIMIUS SEVERUS DE JONGE JURIST: ORIGINE, OPLEIDING EN CURSUS HONORUM

1.2.1 Achtergrond en juridische opleiding

Lucius Septimius Severus werd op 11 april 146 geboren in Leptis Magna in het huidige Libië.¹³ Hij was de zoon van Publius Septimius Geta, een Romeinse *eques*, en Fulvia Pia.¹⁴ Het echtpaar had waarschijnlijk drie kinderen: Severus had een oudere broer, Publius Septimius Geta,¹⁵ en een jonger zusje Septimia Octavilla. Over Severus' vader is vrijwel niets bekend, anders dan dat hij waarschijnlijk gedurende zijn leven een aantal lokale magistraturen heeft bekleed.¹⁶ Andere familieleden, zoals zijn achterneven P. Septimius Aper en C. Septimius Severus, hadden, net zoals vele andere Afrikanen,¹⁷

12 Waarover meest recent nog Handy, *Die Severer*.

13 Dio *Hist.* 76(77),17,4 en *Fer. Dur.* II,4.

14 SHA *Sev.* 1,2. Zie over Severus' ouders in het algemeen PIR² S 328 en F 563. Zie daarnaast voor zijn gehele familiestamboom en zijn achtergrond Barnes, 'Family and career', 87-91, Birley, *Septimius Severus*, 212 e.v. en Daguet-Gagey, *Septime Sévère*, 37 e.v.

15 De klassieke bronnen vermelden niet ondubbelzinnig dat Severus jonger dan Geta was, maar zie Birley, *Septimius Severus*, 218 en A.R. Birley, 'The coups d'état of the year 193' *BJ* 169 (1969), 262.

16 Birley, *Septimius Severus*, 215-218.

17 Een beroemd voorbeeld hiervan is de uit Cirta afkomstige redenaar Marcus Cornelius Fronto, die een roemrijke carrière in Rome beleefde en nauwe banden met keizer Marcus Aurelius onderhield. Zie over zijn leven en carrière in Rome E. Champlin, *Fronto and Antonine Rome*, Cambridge (MA) etc.: Harvard University Press 1980. Zie verder over de belangrijke posities die onder Marcus Aurelius werden bekleed door uit de provincies afkomstige personen Birley, *Septimius Severus*, 38.

echter al vanaf 145 vaste voet aan de grond gekregen in Rome en onder Antoninus Pius zelfs de positie van consul bereikt.¹⁸ Ook Severus' broer Geta ambieerde een senatoriale loopbaan en was om deze reden vertrokken naar Rome, alwaar hij gedurende de jeugd van zijn jongere broer de positie van *decemvir stlitibus iudicandis* en militair tribuun bij het *Legio II Augusta* bekleedde.¹⁹ Severus genoot in dezelfde periode in Leptis Magna de traditionele opleiding van een jongen uit de ridderstand.²⁰ Hij leerde Latijn en Grieks, maar sprak daarnaast waarschijnlijk ook de inheemse taal van Noord-Afrika, het Punisch.²¹ In de *Historia Augusta* wordt vermeld dat hij zelfs als oude man nog steeds een licht Punisch accent had.²²

Na zijn opleiding in Afrika vertrok Severus naar Rome om verder te studeren.²³ Over zijn jonge jaren en opleiding in Rome vermelden de klassieke bronnen vrijwel niets.²⁴ Het spreekt vanzelf dat Severus werd geschoold in de retorica, een essentieel onderdeel van de klassieke opleiding voor een jongeman die een politieke carrière ambieerde.²⁵ Deze opleiding stelde hem in staat om zichzelf in dezelfde periode succesvol te verdedigen in de Romeinse rechtbanken tegen een aanklacht wegens overspel.²⁶ In de *Historia Augusta* wordt daarnaast vermeld dat Severus samen met zijn latere *praefectus praetorio* Papinianus een juridische opleiding zou hebben genoten bij de beroemde en invloedrijke jurist Quintus Cervidius Scaevola:

SHA Car. 8,2: 'Er wordt aangenomen dat Papinianus goed bevriend was met keizer Septimius Severus en dat hij met Severus een opleiding had genoten bij Scaevola en dat hij Severus als *advocatus fisci* was opgevolgd, terwijl sommigen zeggen dat hij familie van hem was via diens tweede echtgenote. Daarnaast had Severus in het bijzonder zijn beide zoons aan hem toevertrouwd en had hij om deze reden gepoogd eendracht tussen de twee broers te creëren.'²⁷

18 Vgl. SHA Sev. 1,2. Het betreft de zonen van zijn oudoom C. Claudius Septimius Aper, die in 153 resp. 160 het consulaat bekleedden. Zie over hun loopbanen Birley, *Septimius Severus*, 214-219.

19 IRT 541, waarover Birley, *Septimius Severus*, 34.

20 Over Severus' jeugd en opleiding: Birley, *Septimius Severus*, 33 e.v.; Daguet-Gagey, *Septime Sévère*, 49 e.v.; Spielvogel, *Septimius Severus*, 17 e.v.

21 SHA Sev. 1,4, en Aur. Vict. *Caes.* 20,8.

22 SHA Sev. 19,9.

23 SHA Sev. 1,5.

24 De enige uitgebreide bron die wij hebben over Severus' carrière voor het keizerschap, de *vita Severi* in de *Historia Augusta*, vermeldt vrijwel niets over deze periode.

25 Daguet-Gagey, *Septime Sévère*, 101 e.v., i.h.b. 114.

26 SHA Sev. 2,2.

27 SHA Car. 8,2: *Papinianum amicissimum fuisse imperatori Severo eumque cum Severo professum sub Scaevola et Severo in advocacy fisci successisse, ut aliqui loquuntur, adfinem etiam per secundam uxorem, memoriae traditur; et huic praecipue utrumque filium a Severo commendatum atque ob hoc concordiae fratrum Antoninorum fuisse; (...).*

Deze tekst is niet zonder problemen. In het belangrijkste manuscript van de *Historia Augusta*, de *Codex Palatinus Latinus* 889 (P), maakt de zinsnede *eumque...successisse* (hier vertaald als ‘en dat hij met Severus een opleiding had genoten bij Scaevola en dat hij Severus als *advocatus fisci* was opgevolgd’) geen deel uit van de hoofdttekst. Zij is in de marge van het manuscript toegevoegd door een onbekende middeleeuwse scribent en overgenomen in latere *codices*.²⁸ In de Teubner-editie van de tekst van Hermann Peter uit 1865 is in navolging van deze manuscripten de toevoeging in de hoofdttekst opgenomen.²⁹ Sommige latere auteurs volgen hem hierin,³⁰ anderen hebben de toevoeging afgewezen.³¹ Hoewel de manuscripttraditie van de *Historia Augusta* geen definitief uitsluitsel kan geven over de authenticiteit van de passage, kunnen aan de verdere carrière en de regeerwijze van Severus inhoudelijke argumenten worden ontleend ter bevestiging van haar inhoud, dat wil zeggen de stelling dat Severus en Papinianus samen een juridische opleiding hebben genoten.³²

Om te beginnen kan met grote mate van zekerheid worden vastgesteld dat Severus een duidelijke interesse in het recht en de rechtspraktijk had. In de *Historia Augusta* vinden we een anekdote die, indien zij op de waarheid berust, laat zien dat Severus van jongs af aan al een interesse in het recht en in het bijzonder de rechtspraak lijkt te hebben gehad:

SHA *Sev.* 1,4: ‘(...) Hij wilde geen enkel ander spel met de kinderen spelen dan rechttertje, en, nadat hij de *fascēs* en de bijlen voor zich uit had laten dragen, ging hij zitten en velde vonnissen, terwijl de groep jongens om hem heen stond.’³³

Daarnaast blijkt uit Dio’s beschrijving van de dagelijkse routine van Severus dat hij ook tijdens zijn keizerschap zich met grote regelmaat bezighield met het recht en de rechtsbedeling:

28 E. Hohl, ‘Beiträge zur Textgeschichte der Historia Augusta’ *Klio* 13 (1913), 273 e.v.

29 Aanvankelijk plaatste Peter de correctie in zijn editie van de tekst achter ‘*commendatum*’, maar sprak hierover zijn twijfels uit in het kritisch apparaat bij de tekst, zie H. Peter, *Scriptores Historiae Augustae*, Leipzig: Teubner 1865, 172. Later haalt hij de tekst op basis van verder bewijs uit de *Codex Palatinus* naar voren en plaatst haar achter ‘*Severo*’, zie *Bursians Jahresberichte* (1906), 35 e.v.

30 Zie bijvoorbeeld de Loeb-editie van de tekst: Magie, *Scriptores II*, 20.

31 Th. Mommsen, ‘Zu Papinians Biographie’ *ZSS* 11 (1890), 30-33 (vgl. *Hermes* 25 (1890), 288) en E. Hohl, *Scriptores Historiae Augustae*, deel 1, Leipzig: Teubner 1965-1971, 189. Zie verder Hohl, ‘Beiträge’, 273 e.v.

32 Andere auteurs die hiervan uitgaan zijn Hirschfeld, *Verwaltungsbeamten*, 51 nt. 2; Platnauer, *Life and reign*, 39; Hammond, ‘Roman bureaucrat’, 153; Honoré, ‘Severan lawyers’, 163; Kunkel, *Herkunft*, 224 nt. 441; Zwölve, *Keizers*, 4; Wieacker, *Rechtsgeschichte II*, 120. Ontkennend Syme, ‘Fiction’, 79.

33 *nullum alium inter pueros ludum nisi ad iudices exercuit, cum ipse praelatis fascibus ac securibus ordine puerorum circumstante sederet ac iudicaret.*

Dio Hist. 76(77),17,1-2: 'Hij was al aan het werk voor zonsopgang en hierna wandelde hij rond, terwijl hij sprak over en luisterde naar staatszaken. Hierna sprak hij recht, tenzij er één of ander belangrijke feestdag was. En hij deed dit werkelijk zeer goed. Want hij gaf aan partijen voldoende tijd om hun zaak te bepleiten en gaf aan ons, zijn adviseurs, grote vrijheid om te spreken. Hij hoorde zaken tot het middaguur, (...)'³⁴

Dit beeld wordt, zoals in de volgende hoofdstukken nader zal worden aangetoond, bevestigd door de *Decreta*. Sterker nog, uit Paulus' beschrijvingen van de discussies in het *consilium* tussen de keizer en zijn juristen blijkt dat de keizer een gedegen kennis van het (privaat)recht bezat. Opvallend is ook dat een aanzienlijk deel van de constituties die in de Digesten en de Codex Justinianus zijn overgeleverd, van Severus afkomstig is. Hij was een actieve wetgever met kennis van zaken en het is geenszins onaannemelijk dat deze kennis kan worden teruggevoerd op een rechtenstudie in zijn jonge jaren in Rome.

Daarnaast kan een gedeelde opleiding en belangstelling ook de bijzondere vertrouwensband verklaren die aantoonbaar bestond tussen Papinianus en Severus. De hierboven geciteerde tekst uit de *vita Caracallae* benoemt Papinianus als een zeer goede vriend van Severus ('*Papinianum amicissimum fuisse imperatori Severo*'). Daarnaast adviseerde de jurist Severus niet alleen regelmatig over bestuurlijke en juridische aangelegenheden als lid van diens *consilium*, maar hij werd in 205 ook door Severus benoemd tot *praefectus praetorio*,³⁵ de belangrijkste positie in de keizerlijke bureaucratie. Hoezeer Severus zijn gardeprefect vertrouwde, blijkt wel uit een anekdote die door Cassius Dio wordt vermeld.³⁶ In 208 ondernam Severus op gevorderde leeftijd een laatste expeditie naar Britannia om daar een opstand van de Caledoniërs neer te slaan. Gedurende de onderhandelingen met dit volk had zijn zoon Caracalla, voor wie de positie van mede-keizer niet langer voldoende was, het plan opgevat zijn vader te vermoorden om zo de alleenheerschap-pij te verwerven. Hij reed met getrokken zwaard achter zijn vader aan, maar bedacht zich echter op het laatste moment en hield zijn paard in. Severus negeerde het incident aanvankelijk, maar bij terugkomst in het legerkamp riep hij zijn zoon bij zich in het bijzijn van Papinianus. Hij gaf Caracalla de keuze om hem ter plekke te vermoorden, of, als hij te laf was om zijn vader met zijn eigen handen te doden, Papinianus als gardeprefect de opdracht hiertoe te geven. Caracalla weigerde echter aan het verzoek te voldoen. De rol die in deze episode aan Papinianus wordt toegedicht is opvallend. Niet alleen moet Severus erop hebben vertrouwd dat Papinianus nooit een dergelijk bevel van Caracalla zou opvolgen, ook was deze getuige van een

34 Dio Hist. 76(77),17,1-2: (...) ἐπραττέ τι πάντως νυκτὸς ὑπὸ τὸν ὄρθρον, καὶ μετὰ τοῦτ' ἐβάδιζε καὶ λέγων καὶ ἀκούων τὰ τῇ ἀρχῇ πρόσφορα· εἴτ' ἐδίκαζε, χωρὶς εἰ μὴ τις ἑορτὴ μεγάλη εἴη. καὶ μέντοι καὶ ἄριστα αὐτὸ ἐπραττε· καὶ γὰρ τοῖς δικαζομένοις ὕδωρ ἱκανὸν ἐνέχει, καὶ ἡμῖν τοῖς συνδικάζουσιν αὐτῷ παρηρησίαν πολλὴν ἐδίδου. ἔκρινε δὲ μέχρι μεσημβρίας, (...). Zie ook Dio Hist. 76(77),7,3.

35 CIL 4, 228; D. 12,1,40; Dio Hist. 76(77),10,7; SHA Car. 8,7.

36 Dio Hist. 76(77),14.

moment van grote verdeeldheid tussen de twee keizers van het rijk, dat vele malen verder strekkende gevolgen kon hebben dat de gemiddelde discussie tussen vader en zoon. Severus moet zich verzekerd hebben gevoeld van de loyaliteit van zijn gardeprefect en geweten hebben dat Papinianus zich nooit, op welke wijze dan ook, tegen hem zou keren.

Tot slot is het mogelijk dat Severus aanvankelijk niet een senatoriale, maar een ridderlijke carrière nastreefde. Dit was niet ongebruikelijk voor een tweede zoon van een Romeinse *familia*.³⁷ In dat geval lag een juridische opleiding voor de hand, aangezien de ridderlijke *cursus honorum* veelal posities binnen de keizerlijke administratie betrof en kennis van het recht bij de uitoefening hiervan van groot belang was.³⁸ Is er reden om aan te nemen dat Severus aanvankelijk een ridderlijke loopbaan voor ogen had? De klassieke bronnen bevatten weinig informatie over de beginfase van Severus' carrière. Eutropius vermeldt in zijn *Breviarium ab urbe condita* dat hij tot militair tribuun werd benoemd, één van de twee traditionele startposities voor een senatoriale carrière.³⁹ Er zijn echter geen andere literaire, epigrafische of papyrologische bronnen die deze opmerking ondersteunen. Sterker nog, in de *vita Severi* wordt als bijzonderheid expliciet vermeld dat Severus het militaire tribunaat nooit heeft bekleed.⁴⁰ Door beide bronnen, *i.e.* Eutropius en de *Historia Augusta*, wordt daarentegen wel vermeld dat Severus aan het begin van zijn loopbaan de functie van advocaat van de keizerlijke schatkist (*advocatus fisci*) – een positie die het beginpunt van een *ridderlijke* carrière kon markeren – heeft bekleed.⁴¹

De huidige geschiedschrijving is sceptisch over deze gegevens.⁴² Het zou om te beginnen problematisch zijn dat de positie van *advocatus fisci* niet in de *vita Severi* wordt vermeld, maar in de (minder betrouwbare) biografieën van Caracalla en Geta.⁴³ Bovendien wordt in de *vita Getae* beschreven dat Geta de naam Antoninus kreeg als eerbewijs aan Antoninus Pius, die Septimius Severus tot *advocatus fisci* zou hebben benoemd. Aangezien Pius in 161 is overleden, zou dit betekenen dat Severus deze positie op de leeftijd van 14 jaar zou moeten hebben bekleed, hetgeen onmogelijk was.⁴⁴ Een dergelijke datering is inderdaad apert onjuist, maar hoeft niet te betekenen dat de benoeming in zijn geheel nooit

37 Hirschfeld, *Verwaltungsbeamten*, 51. Zie in die zin ook Barnes, 'Family and career', 91. Anders Syme, 'Fiction', 79.

38 Zie over juristen in de keizerlijke bureaucratie ook paragraaf 2.3.

39 Naast het militaire tribunaat kon een senatoriale carrière ook worden begonnen met de positie van *vigintivir*, waarover Talbert, *Senate*, 9-16 en D. McAlindon, 'Entry to the senate in the early Empire' *JRS* 47 (1957), 191-195. Birley, *Septimius Severus*, 40 is van mening dat Severus de positie van *vigintivir* heeft bekleed, hoewel hiervoor geen enkel bewijs in de bronnen bestaat.

40 SHA *Sev.* 2,3: '*omisso tribunatu militari*'. Zie over deze discussie Barnes, 'Family and career', 91 en Birley, *Septimius Severus*, 37 e.v.

41 SHA *Car.* 8,2 en *Get.* 2,4 en *Eutr.* 8,18. Vgl. ook *Aur. Vict. Caes.* 20,30.

42 *PIR*² S 487, Magie, *Scriptores II*, 20-21 nt. 4, Barnes, 'Family and career', 91-92 en Birley, *Septimius Severus*, 223.

43 Vgl. Magie, *Scriptores II*, 20-21 nt. 4 en Barnes, 'Family and career', 91.

44 Barnes, 'Family and career', 92.

heeft plaatsgevonden.⁴⁵ De volledige naam van Marcus Aurelius, de keizer die Severus tot *advocatus fisci* zou moeten hebben benoemd, was Marcus Aurelius *Antoninus* Augustus (mijn accentuering) en hij wordt in klassieke bronnen meermalen simpelweg aangeduid als 'Antoninus'.⁴⁶ De verwijzing naar Antoninus Pius in de *vita Getae* kan daarom berusten op een simpele vergissing door de auteur van de *Historia Augusta*.

Deze vermeldingen van een positie als *advocatus fisci* ondersteunen de aanname dat Septimius Severus in zijn jonge jaren waarschijnlijk een *ridderlijke* carrière ambieerde, hetgeen tegelijkertijd weer een plausibele verklaring biedt voor het feit dat Severus waarschijnlijk inderdaad nooit een traditionele *senatoriale* startpositie (*i.e.* het militair tribunaat of het vigintiviraat) heeft bekleed.⁴⁷ Aangezien een gedegen kennis van het recht een belangrijke voorwaarde was voor de functie van *advocatus fisci*, lijkt het aannemelijk dat Severus op enig moment een juridische opleiding heeft genoten.

1.2.2 Senatoriale carrière

Op enig moment werd Severus door Marcus Aurelius in de senaat opgenomen op voorspraak van zijn consulaire achterneef C. Septimius Severus.⁴⁸ Hierop volgden twee quaesturen. Waarschijnlijk bekleedde Severus in 170⁴⁹ één daarvan in Rome,⁵⁰ om vervolgens een tweede jaar als *quaestor* te fungeren in Hispania Baetica.⁵¹ Gedurende dit jaar overleed zijn vader en keerde hij terug naar Leptis Magna om daar orde op zaken te stellen.⁵² Tijdens zijn verblijf in zijn geboortestad werd Baetica binnengevallen door de Moren met als gevolg – vergelijk het gebruik van het woord *igitur* in SHA Sev. 2,5 – dat Severus werd overgeplaatst naar Sardinia om zijn jaar als *quaestor* daar af te maken.⁵³ Mogelijk vond deze overplaatsing wegens gebrek aan militaire

45 Vgl. Platnauer, *Life and reign*, 40.

46 Zie bijvoorbeeld D. 28,4,3.

47 Vgl. Handy, *Die Severer*, 39.

48 SHA Sev. 1,5 en Birley, *Septimius Severus*, 39. Zie over Severus' senatoriale carrière Platnauer, *Life and reign*, 39 e.v., Barnes, 'Family and career', 91-94, Birley, *Septimius Severus*, 47 e.v., Zwalve, *Keizers*, 2 e.v., Daguet-Gagey, *Septime Sévère*, 121 e.v. en Spielvogel, *Septimius Severus*, 33 e.v.

49 De belangrijkste bron voor Severus' *cursus honorum*, de *Historia Augusta*, noemt geen precieze data en jaartallen. Zie voor reconstructies hiervan bijvoorbeeld Barnes, 'Family and career', 92 e.v. en i.h.b. nt. 43 en Kienast, *Kaisertabelle*, 156. In de onderstaande beschrijving van Severus' carrière is vastgehouden aan de chronologie van Barnes.

50 SHA Sev. 2,3. De *Historia Augusta* vermeldt niet waar Severus zijn eerste quaestuur vervulde, maar uit het stilzwijgen hierover volgt dat het hoogstwaarschijnlijk in Rome was, zie Platnauer, *Life and reign*, 40, Magie, *Scriptores I*, 373 nt. 4, en Birley, *Septimius Severus*, 47. Ook over de vraag welke quaestuur hij binnen Rome vervulde zwijgen de bronnen. Birley vermoedt dat hij de tegen die tijd relatief onbelangrijke positie van *quaestor urbanus* bekleedde, Birley, *Septimius Severus*, 47.

51 SHA Sev. 2,3. Hij diende hier onder Cornelius Anullinus, die in het jaar 193 en daarna één van de belangrijkste bondgenoten van Severus zou worden, zie Birley, *Septimius Severus*, 49.

52 SHA Sev. 2,3.

53 SHA Sev. 2,4.

ervaring plaats, hetgeen een bewijs vormt voor de stelling dat Severus niet het militaire tribunaat heeft bekleed.⁵⁴ In 173 werd hij door zijn eigen achterneef C. Septimius Severus, die tot *proconsul* van Africa was benoemd, als *legatus* aangesteld.⁵⁵ Zijn taak bestond uit het ondersteunen van de *proconsul* in diens werkzaamheden, waarvan rechtspraak en geschilbeslechting een groot deel uitmaakten.⁵⁶ Waarschijnlijk trad hij tijdens deze aanstelling in het huwelijk met zijn eerste vrouw, Paccia Marciana, die hoogstwaarschijnlijk afkomstig was uit Afrika.⁵⁷ Er is verder weinig bekend over dit eerste huwelijk van Severus, anders dan dat het kinderloos eindigde met de dood van Marciana rond 185.⁵⁸ In 175 volgde een benoeming tot *tribunus plebis* op voordracht van Marcus Aurelius.⁵⁹ In zijn tweeëndertigste levensjaar, dat wil zeggen in 177, werd Severus benoemd tot *praetor* te Rome, hoewel hij geen *candidatus augusti* voor deze positie was geweest.⁶⁰ Nog gedurende de looptijd van zijn praetuur werd hij naar Hispania Tarraconensis overgeplaatst, vermoedelijk om de juridische functie van *legatus iuridicus* te vervullen.⁶¹ Hierop volgde zijn eerste militaire positie: hij werd van 180 tot 183 aangesteld als *legatus legionis* van het vierde Scythische legioen, dat was gestationeerd in Syrië.⁶² De gouverneur van deze provincie was Publius Helvius Pertinax, later de eerste keizer van het zogeheten 'vijfkeizerjaar'.⁶³ Op 17 maart 180 overleed Marcus Aurelius. Hij werd opgevolgd door zijn zoon Commodus, die, om het zacht te zeggen, een minder bekwaam heerser was dan zijn vader. Hij was weinig geïnteresseerd in staatsaangelegenheden

54 Zie voor een alternatieve verklaring Birley, *Septimius Severus*, 50.

55 SHA Sev. 2,5. De *Historia Augusta* vermeldt de identiteit van de *proconsul* waaronder Severus diende niet. Uit een inscriptie op de boog van Marcus Aurelius in Leptis Magna (AE 1967, 536) blijkt dat het om C. Septimius Severus gaat. Zie ook Barnes, 'Family and career', 92 en Birley, *Septimius Severus*, 51.

56 Vaak beschikten de *proconsuls* zelf niet over de benodigde kennis van het recht en namen om die reden juridische adviseurs mee naar de hun toebedeelde provincie. Wellicht was dit ook de reden voor C. Septimius Severus om zijn achterneef tot *legatus* te benoemen.

57 Birley, *Septimius Severus*, 52, Daguet-Gagey, *Septime Sévère*, 145-146 en Spielvogel, *Septimius Severus*, 42-43.

58 De enige opmerking over Paccia Marciana vinden we in SHA Sev. 3,2, waar wordt vermeld dat Severus had nagelaten zijn eerste vrouw in zijn autobiografie op te nemen, maar als keizer wel een aantal beelden voor haar had laten oprichten. Er zijn inderdaad een aantal inscripties ter ere van Paccia Marciana teruggevonden in Leptis Magna: IRT 410 en 411. In de *Historia Augusta* (Sev. 8,1) wordt nog wel melding gemaakt van twee dochters, die uit het huwelijk met Marciana zouden zijn voortgekomen, maar aangezien er geen enkel ander bewijs is voor het bestaan van deze dochters moet deze opmerking met een korrel zout worden genomen, vgl. Birley, *Septimius Severus*, 52.

59 SHA Sev. 3,1.

60 SHA Sev. 3,3.

61 De SHA Sev. 3,4 vermeldt slechts dat hij naar Hispania werd gestuurd, zie echter Barnes, 'Family and career', 92 en Birley, *Septimius Severus*, 55 en daarnaast ook Alföldy, *Fasti*, 88-89.

62 SHA Sev. 3,6, waar onjuist wordt vermeld dat het *legio IV Scythica* was gelegerd in Mas-silia, terwijl dit nooit op deze plaats gestationeerd is geweest.

63 Waarover in paragraaf 1.3.1 meer.

en liet het bestuur van het rijk grotendeels over aan zijn vertrouwelingen.⁶⁴ Eén van hen was de alom gevreesde *praefectus praetorio* Tigidius Perennis, die op deze wijze een enorme macht verwierf⁶⁵ en verantwoordelijk was voor vele veroordelingen en executies. In 183 viel ook Pertinax aan de prefect ten prooi en werd door hem gedwongen zijn positie als gouverneur van Syria op te geven en zich terug te trekken uit het politieke leven.⁶⁶ Ook Severus viel uit de gratie en was hierna enige tijd 'in between jobs'.⁶⁷ Hij maakte echter van deze tijd goed gebruik door zich naar Athene te begeven en zich daar te wijden aan studie en toerisme.⁶⁸ In 185, na de dood van Perennis, werd hij weer aangesteld als *legatus Augusti pro praetore* van de provincie Gallia Lugdunensis.⁶⁹ Nadat zijn eerste vrouw Paccia Marciana in 185 was overleden, trouwde Severus tijdens zijn verblijf in Gallië met de Syrische Julia Domna.⁷⁰ Korte tijd hierna kregen zij twee zoons: op 4 april 188 werd zijn oudste zoon Lucius Septimius Bassianus geboren en op 7 maart 189 volgde zijn tweede zoon, Publius Septimius Geta.⁷¹ In datzelfde jaar bekleedde hij ook de positie van *proconsul* in Sicilia. Het hierop volgende jaar 190 kende – ten gevolge van de corrupte praktijken van Commodus' nieuwe favoriet Cleander – maar liefst 25 consuls.⁷² Severus behoorde tot de 'uitverkorenen' met de verder onbekende Apuleius Rufinus als collega.⁷³ Na zijn consulaat was Severus wederom ongeveer een jaar lang ambteloos,⁷⁴ totdat hij op voorpraak van de nieuw aangestelde *praefectus praetorio* Q. Aemilius Laetus⁷⁵ in 191 tot gouverneur van de militair en strategisch uitzonderlijk belangrijke provincie Pannonia Superior werd benoemd.⁷⁶ Deze positie bracht een enorme macht en aanzien met zich mee, aangezien er drie legioenen in de provincie gelegerd waren.⁷⁷ De benoeming van Severus kan op zijn minst opmerkelijk worden genoemd: hij bezat noch de kwalificaties noch de militaire ervaring om een dergelijke verantwoordelijkheid op zich te nemen.⁷⁸

64 SHA *Comm.* 5,1-3; Dio *Hist.* 72(73),9,1; Her. 1,8,1. Zie over Commodus in het algemeen O.J. Hekster, *Commodus. An emperor at the crossroads*, Amsterdam: Gieben 2002.

65 Vgl. SHA *Comm.* 5,2-3.

66 SHA *Pert.* 3. Zie ook Birley, *Septimius Severus*, 73.

67 Birley, *Septimius Severus*, 73. Een dergelijk met Pertinax gedeeld lot verklaart ook waarom Severus niet direct hierna een andere politieke post bekleedde.

68 SHA *Sev.* 3,7: 'Post hoc Athenas petit studiorum sacrorumque causa et operum ac vetustatum.'

69 SHA *Sev.* 3,8.

70 Barnes, 'Family and career', 92-93, Birley, *Septimius Severus*, 76; Daguet-Gagey, *Septime Sévère*, 168 e.v. en Levick, *Julia Domna*, 33 e.v.

71 Barnes, 'Family and career', 92-93 en Kienast, *Kaisertabelle*, 162-167.

72 Birley, *Septimius Severus*, 78 onder verwijzing naar Dio *Hist.* 72(73),12,4.

73 SHA *Sev.* 4,2-4 en Dio *Hist.* 72(73),12,4. Overigens wordt in de *Historia Augusta* vermeld dat Severus eerst gouverneur van de Pannoniae was en hierna pas het proconsulaat en consulaat bekleedde. Deze chronologie is onjuist.

74 SHA *Sev.* 4,4.

75 Waarover *PIR*² A 358.

76 SHA *Sev.* 4,2-4. Zie ook Her. 2,9,2 en Dio *Hist.* 73(74),14,3-4.

77 Birley, *Septimius Severus*, 83 en Zwalve, *Keizers*, 10.

78 *Idem.* Zie ook Handy, *Die Severer*, 38-39.

Tot op dat moment had hij een onbeduidende *cursus honorum* doorlopen die werd gekenmerkt door overwegend civiele posities.⁷⁹ Het is daarom goed mogelijk dat de benoeming van Severus onderdeel uitmaakte van de voorbereiding van de moord op Commodus en de hierop volgende staatsgreep die niet lang na zijn aanstelling volgde en door dezelfde Aemilius Laetus werd beraamd: een provinciegouverneur met weinig aanzien verkleinde de kans op een opstand in de provincies in reactie op de gebeurtenissen in Rome.⁸⁰ De loop van de geschiedenis laat echter zien dat Laetus zijn Afrikaanse protegé had onderschat.

1.3 SEPTIMIUS SEVERUS DE GENERAAL: GREEP NAAR HET KEIZERSCHAP

1.3.1 De aanloop

De algemene frustratie van de senatoriale elite over de wijze van regeren van Commodus en de toekenning van buitensporige macht aan zijn vrijgelatenen leidde er uiteindelijk toe dat hij op 31 december 192 werd vermoord door zijn gardeprefect Aemilius Laetus en zijn minnares Marcia.⁸¹ De opvolger die door de samenzweerders naar voren werd geschoven, Publius Helvius Pertinax, was geen lange regeerperiode beschoren. Pertinax probeerde de ergste misstanden die door het handelen van zijn voorganger waren veroorzaakt ongedaan te maken, nam maatregelen om de financiën op orde te brengen en legde het wetteloze optreden van de praetoriaanse garde, die onder Commodus zijn gang had kunnen gaan, aan banden.⁸² Dit laatste werd hem door de garde niet in dank afgenomen en op 28 maart 193 bestormden tweehonderd praetorianen het paleis om Pertinax te vermoorden.⁸³ De benoeming van de nieuwe keizer lag hierna in de handen van de garde. De manier waarop zij hun keuze maakten, behoort tot één van de meest beruchte episoden uit de Romeinse keizergeschiedenis.⁸⁴ Twee

79 Vgl. Barnes, 'Family and career', 91: 'The career of L. Septimius Severus was in no way remarkable before 193'. De enige belangrijke militaire positie die hij tot op dat moment had bekleed was die van *legatus* van het *legio IV Scythica*.

80 Zie over de mogelijke motieven van Laetus voor de benoeming van Severus Hammond, 'Roman bureaucrat', 163 e.v. en Barnes, 'Family and career', 93-94. Een andere mogelijkheid is dat Severus van begin af aan bij het complot betrokken was en altijd al degene was die uiteindelijk de troon moest gaan bekleden. Zie voor een dergelijke theorie Handy, *Die Severer*, 101 e.v.

81 SHA *Comm.* 17,1-2; Dio *Hist.* 72(73),22,4-6; Her. 1,16-17.

82 Dio *Hist.* 73(74),5,2-5 en Her. 2,4. Zie verder o.a. E. Lo Cascio, 'Gli alimenta e la politica economica di Pertinace' *Revista di filologia e di istruzione classica* 108 (1980), 264-288 en R. Soraci, 'L'opera legislativa di Pertinace' *QC* 6 (1984), 315-336. Zie over Pertinax' maatregelen m.b.t. de praetoriaanse garde Dio *Hist.* 73(74),1,3 en 73(74),8,1 en Her. 2,4,1.

83 Dio *Hist.* 73(74),8,2-10,3 en Her. 2,5.

84 Deze gebeurtenissen worden behandeld door Dio *Hist.* 73(74),11 en Her. 2,6. Zie daarnaast bijvoorbeeld E. Segal, 'The night they auctioned off the Roman Empire' *Horizon* 3 (1970), 36-39.

kandidaten, de schoonvader van Pertinax, Sulpicianus, en de rijke senator Didius Julianus, werden in de gelegenheid gesteld om tegen elkaar op te bieden. Met andere woorden, het keizerschap werd simpelweg geveild. Het was uiteindelijk Didius Julianus, die met de belofte van een eenmalige toelage van 25.000 sestertiën per lid van de garde, het keizerschap verwierf.⁸⁵ De senaat had geen andere keuze dan zich neer te leggen bij deze gang van zaken.⁸⁶ Dit lag echter anders voor de (leger)leiders in de provincies. Zoals Tacitus opmerkt in zijn *Historiae* naar aanleiding van de gebeurtenissen van het vierkeizerjaar (68-69 n. Chr.) konden keizers niet alleen in Rome worden gemaakt, maar ook in de provincies: *'evulgato imperii arcano posse principem alibi quam Romae fieri'*.⁸⁷ Aangezien Pertinax geen veranderingen had aangebracht in de bezetting van de provinciale (militaire) posities, waren er drie personen die ieder aan het hoofd van drie legioenen stonden en om die reden een machtsbasis hadden die sterk genoeg was om een greep naar het keizerschap te kunnen doen.⁸⁸ Eén daarvan was Septimius Severus. De andere twee waren Clodius Albinus in Britannia en Pescennius Niger in Syria. Zowel Niger als Severus werden in april 193 door hun troepen uitgeroepen tot keizer in reactie op de benoeming van Julianus in Rome.

1.3.2 Severus neemt Rome in

Severus' benoeming tot keizer vond plaats op 9 april in Carnuntum, de hoofdstad van Pannonia Superior.⁸⁹ Ten tijde van zijn benoeming (of vlak hierna) moet Severus op de hoogte zijn geweest van het feit dat er naast hem nog twee andere pretendenten voor de troon waren, Albinus en Niger. Om te voorkomen dat hij op meerdere fronten tegelijkertijd een oorlog moest voeren, bood hij zijn dichtstbijzijnde rivaal Albinus de titel van 'Caesar' en

85 Zie over hem en zijn korte bewind Dio *Hist.* 73(74),12-14,2 en daarnaast Birley, *Septimius Severus*, 95-97, Kienast, *Kaisertabelle*, 154-155 en Daguet-Gagey, *Septime Sévère*, 198.

86 Zoals duidelijk blijkt uit Dio's beschrijving van het bezoek van Julianus aan het *Forum Romanum* en de senaat na diens benoeming tot keizer: Dio *Hist.* 73(74),12. Hij en Herodianus vermelden ook dat het volk zeer ontevreden was met de benoeming van Julianus, Dio *Hist.* 73(74),13,3-5 en Her. 2,6,13 en 2,7,2-3.

87 Tac. *Hist.* 1,4.

88 Dio *Hist.* 73(74),14,3. Vgl. ook Barnes, 'Family and career', 93-94. Dio vermeldt dat hun greep naar de macht reeds werd voorspeld door het verschijnen van drie sterren rondom de zon toen Julianus een aantal offers bracht bij het senaatsgebouw.

89 *Fer. Dur.* II,3. De rol van Severus bij zijn benoeming wordt door de bronnen verschillend omschreven. De *Historia Augusta* dicht hem een lijdelijke rol toe (SHA *Sev.* 5,1-2) en stelt dat Severus zelfs onvrijwillig (*repugnans*) tot keizer zou zijn uitgeroepen. Aangenomen kan worden dat Severus' eventuele weigering berustte op conventie, zie Birley, *Septimius Severus*, 97. Herodianus meent dat Severus veel actiever bij zijn benoeming betrokken was en deze zorgvuldig had opgezet en laten uitvoeren (Her. 2,9-10).

opvolger aan.⁹⁰ Deze accepteerde dit aanbod en bleef in Britannia in de veronderstelling dat hij de macht met Severus zou delen.⁹¹ Hierna trok Severus met zijn leger naar Rome. Als belangrijkste motief voor zijn staatsgreep voerde hij aan dat hij de moord op Pertinax wilde wreken.⁹² Hiermee verwierf hij de steun van de in Dacië en de Moesia gelegerde legioenen, die niet lang daarvoor onder het bevel van Pertinax hadden gestaan.⁹³ De opmars van Severus verliep soepel. In Rome raakte Julianus in paniek. Hij liet Severus door de senaat tot staatsvijand verklaren⁹⁴ en deed alles dat in zijn macht stond om de stad voor te bereiden op een aanval.⁹⁵ Deze zou echter nooit plaatsvinden. Op enig moment keerde de senaat Julianus de rug toe, ontnam hem de macht en gaf het bevel tot zijn executie.⁹⁶ Het huis benoemde vervolgens Septimius Severus tot de nieuwe keizer van het Romeinse rijk.

Severus had geleerd van de gebeurtenissen die aan zijn benoeming vooraf waren gegaan en realiseerde zich dat hij zo snel mogelijk volledige controle over de praetoriaanse garde moest zien te krijgen. Nog voordat hij Rome binnenging liet hij daarom de gehele garde in parade-uniform, dat wil zeggen ongewapend, bijeenkomen buiten de stad om hem officieel te begroeten. Toen de troepen waren gearriveerd liet Severus ze omsingelen door zijn eigen soldaten. Hij sprak de pretorianen verbitterd toe vanwege hun betrokkenheid bij de moord op Pertinax en ontsloeg vervolgens de gehele garde. Zij moesten hun uniformen inclusief ceremoniële dolken afgeven en zich verwijderen tot minstens 100 mijl buiten Rome.⁹⁷

Vervolgens trok Severus Rome binnen. De gehele senaat was aanwezig bij zijn intocht en hij werd door de Romeinse bevolking enthousiast onthaald, aldus Dio en Herodianus.⁹⁸ De keizer kwam niet alleen: zijn soldaten volgden hem en verspreidden zich vervolgens over de stad. Dit zorgde voor de nodige onrust in de hoofdstad en werd door de inwoners ervan – in het bijzonder de senaat – niet gewaardeerd.⁹⁹ De volgende dag ging Severus naar de senaat en hield een toespraak waarin hij zijn motieven voor het grij-

90 Dio *Hist.* 73(74),15,1. Herodianus dateert dit aanbod later, namelijk op het moment dat Severus naar het oosten vertrok om met Pescennius Niger af te rekenen, Her. 2,15,1-5. Voor beide momenten valt iets te zeggen. Auteurs zoals Zwolve, *Keizers*, 13, Birley, *Septimius Severus*, 98 en Spielvogel, *Septimius Severus*, 69-70 volgen Dio.

91 Dio *Hist.* 73(74),15,2.

92 SHA *Sev.* 5,4 en Her. 2,9,8 en 10.

93 Her. 2,9,8-9. Zie ook Birley, *Septimius Severus*, 97.

94 SHA *Sev.* 5,5 en Dio *Hist.* 73(74),16,1.

95 Dio *Hist.* 73(74),16,1 e.v. en Her. 2,11,7 e.v.

96 Dio *Hist.* 73(74),17,4 en Her. 2,12,6. Volgens de *Historia Augusta* werd Julianus door de praetoriaanse garde vermoord: SHA *Sev.* 5,5 e.v.

97 SHA *Sev.* 6,11 en *Sev.* 17,5; Dio *Hist.* 74(75),1,1-2; Her. 2,13.

98 Dio *Hist.* 74(75),1,3-5 en Her. 2,13,1-2.

99 SHA *Sev.* 7,2-3 en Dio *Hist.* 74(75),2,2-3.

pen van de keizerlijke macht uiteenzette.¹⁰⁰ Hij maakte duidelijk dat hij de intentie had om te regeren zoals Marcus Aurelius en diens voorgangers (de 'goede keizers')¹⁰¹ hadden gedaan en dat hij de senaat in diens oude aanzien wilde herstellen.¹⁰² Na deze toespraak rustte Severus niet lang op zijn lauweren: minder dan dertig dagen na zijn intocht in de stad vertrok hij naar het oosten om af te rekenen met zijn rivaal Pescennius Niger.¹⁰³

1.3.3 Consolidatie van de macht: de burgeroorlogen tegen Niger en Albinus

1.3.3.1 *De oorlog tegen Pescennius Niger*

Tegelijkertijd met Septimius Severus was in april 193 de gouverneur van Syria, Pescennius Niger, door zijn troepen uitgeroepen tot keizer.¹⁰⁴ Niger was, evenals Severus, van origine een *eques*, die onder Marcus Aurelius een respectabele ridderlijke carrière had doorlopen. Onder Commodus was hij verheven tot de senaat en heeft op enig moment het consulaat bekleed.¹⁰⁵ Hij was in 184 betrokken bij de oorlog in Dacië tegen de barbaarse volkeren aan de grens van het rijk.¹⁰⁶ In 191 was hij door Commodus benoemd tot *legatus Augusti pro praetore Syriae*.¹⁰⁷ Terwijl Severus optrok naar Rome had Niger de tijd gehad om zich te verzekeren van de steun van de provincies in het oosten en had een aanzienlijk leger opgebouwd. Severus had drie veldslagen – bij Cyzicus, Nicaea en Issus – nodig om zijn oostelijke rivaal uit te schakelen.¹⁰⁸ Na zijn verpletterende nederlaag bij Issus vluchtte Niger naar Antiochië, waar hij werd ingehaald door de agenten van Severus en door hen werd gedood.¹⁰⁹

100 Volgens SHA *Sev.* 7,4 zou hij zijn handelen hebben gerechtvaardigd door te stellen dat Julianus huurmoordenaars op hem af had gestuurd, terwijl hij volgens Her. 2,14,3 het wreken van Pertinax als belangrijkste motief aanvoerde.

101 Vgl. Dio *Hist.* 74(75),2,1: 'οἱ πρόην ἀγαθοὶ αὐτοκράτορες'.

102 Dio *Hist.* 74(75),2,1 en Her. 2,14,3.

103 SHA *Sev.* 8,8.

104 Her. 2,7,4-8,10. Zie over Pescennius Niger zelf SHA *Pesc.* 1-12 en Dio *Hist.* 74(75),6,1-2 en daarnaast PIR² P 254 en Kienast, *Kaisertabelle*, 159-160 met verdere literatuurverwijzingen.

105 Her. 2,7,4.

106 Dio *Hist.* 72(73),8,1.

107 PIR² P 254.

108 Zie over de oorlog tegen Niger Her. 3,1-4 en Dio *Hist.* 74(75),6-8. Zie ook Graham, 'Generals', 260-267, Birley, *Septimius Severus*, 108-120, Daguet-Gagey, *Septime Sévère*, 209-241 en Spielvogel, *Septimius Severus*, 75-87.

109 Dio *Hist.* 74(75),8,3 en Her. 3,4,6.

Opvallend is dat Severus bij geen van deze drie veldslagen zijn legers zelf aanvoerde en in de stad Perinthus in het westen achterbleef.¹¹⁰ Dit lijkt een strategische keuze te zijn geweest.¹¹¹ Wanneer hij zelf zijn legioenen zou hebben aangevoerd en een veldslag zou hebben verloren, dan zou dit waarschijnlijk het einde van zijn keizerlijke aspiraties hebben betekend. Door in Perinthus te blijven had hij de mogelijkheid om zich bij een eventueel verlies te herstellen en opnieuw de strijd met Niger aan te gaan.¹¹² Wellicht speelde daarnaast ook zijn relatieve onervarenheid als legeraanvoerder een rol. Als bevelhebbers van zijn troepen koos hij relatief jonge en onbekende mannen en hij zorgde ervoor dat deze aanvoerders nooit te lang aan het hoofd van een legioen stonden. Op deze wijze probeerde hij te voorkomen dat de loyaliteit van de soldaten van hem naar hun feitelijke legeraanvoerder verschoof.¹¹³

Na zijn overwinning trad hij hardvochtig op en strafte alle partijgangers van Niger.¹¹⁴ Hij onderwierp velen van hen aan brute straffen of liet ze executeren.¹¹⁵ Senatoren werden niet geëxecuteerd, maar wel verbannen naar afgelegen oorden en hun goederen werden geconfisqueerd (*deportatio*).¹¹⁶ Ook verschillende steden die de kant van Niger hadden gekozen, zoals Byzantium en Antiochië, werden gestraft.¹¹⁷

Na zijn overwinning spendeerde Severus enige tijd in de oostelijke provincies om daar de rust te herstellen. Hij ondernam een expeditie om de strategisch belangrijke stad Nisibis ten oosten van de Eufraat in te nemen en de oostgrens van het rijk veilig te stellen (de eerste *expeditio Parthica*). Dio meent echter dat het belangrijkste motief van Severus voor deze onderneming het behalen van persoonlijke roem was.¹¹⁸ Een dergelijke expeditie bood echter ook een belangrijk militair voordeel. Het gaf Severus de mogelijkheid om zijn eigen manschappen te integreren met de soldaten die voordien onderdeel hadden uitgemaakt van de troepenmacht van Niger door ze tegenover een gemeenschappelijke vijand te plaatsen.¹¹⁹ Met behulp van zijn generaals

110 Vgl. Dio *Hist.* 75(76),6,1.

111 Zie Graham, 'Generals', 255 e.v.

112 Graham, 'Generals', 263-264.

113 *Idem*, 266.

114 Dio *Hist.* 74(75),8,3-4.

115 Her. 3,4,7; Dio *Hist.* 74(75),8,3 en SHA *Sev.* 9,6. De laatste twee bronnen zijn op dit gebied iets genuanceerder dan Herodianus. Zij spreken slechts over bestraffingen, terwijl Herodianus zonder enkele nuancering stelt dat Severus iedereen die Niger had gesteund executeerde, of zij dit nu vrijwillig hadden gedaan of onder dwang. Dio vermeldt echter juist een anekdote waarin Severus zich gevoelig toonde voor het pleidooi van een senator (*Hist.* 74(75),9).

116 Dio *Hist.* 74(75),8,4 en SHA *Sev.* 9,3. Volgens de *Historia Augusta* werden de senatoren die actief hadden deelgenomen aan de strijd als aanvoerder of tribuun binnen het leger echter wel ter dood gebracht.

117 Dio *Hist.* 74(75),8,4, die later uitgebreid beschrijft hoe Severus Byzantium innam en verwoestte. Zie ook SHA *Sev.* 9,3 e.v.

118 Dio *Hist.* 75(75),1,1.

119 Graham, 'Generals', 268; Birley, *Septimius Severus*, 115; Ando, *Critical century*, 31.

versloeg Severus de opstandige volkeren en heroverde de stad Nisibis. De regio Osrhoene werd geannexeerd als een buffer tussen de twee Syriëën en het Parthische rijk, terwijl Severus Nisibis vanaf dat moment liet besturen door een *eques*.¹²⁰

1.3.3.2 *De oorlog tegen Clodius Albinus*

Na de oostelijke expeditie was de tijd rijp voor Severus om met zijn andere rivaal, Clodius Albinus,¹²¹ af te rekenen.¹²² Het pact met Albinus had zijn nut verloren: Severus had Niger verslagen en hij wilde een dynastie stichten met zijn twee zonen L. Septimius Bassianus, die later bekend zou worden onder de naam Caracalla, en Publius Septimius Geta als zijn beoogde troonopvolgers. Bovendien gingen de geruchten dat bepaalde senatoren in Rome Albinus als keizer prefereerden boven Severus, omdat Albinus in tegenstelling tot Severus afkomstig was uit een oud en nobel senatoriaal geslacht. Zij zouden in Severus' afwezigheid hebben geprobeerd om Albinus te verleiden naar Rome op te trekken.¹²³ Hoewel Albinus hieraan geen gehoor had gegeven,¹²⁴ moet Severus hem toch als een bedreiging hebben beschouwd. In 195 of 196 ontnam hij daarom Albinus de titel van Caesar en gaf deze aan zijn zoon Caracalla.¹²⁵ Hierop liet Albinus zich tot keizer uitroepen en kwam in opstand. Severus liet hem door de senaat tot staatsvijand verklaren en trok naar het westen om de strijd met hem aan te gaan.

Albinus had een flinke legermacht verzameld terwijl Severus zich in het oosten bevond. Zo beschikte hij niet alleen over zijn eigen Britse legioenen, maar had hij ook de steun van de gouverneur van Hispania Tarraco-

120 Dio Hist. 75(75),3,2 en Birley, *Septimius Severus*, 117.

121 Zie over Albinus SHA Alb. 1-14. Zie verder PIR² C 1186 en Kienast, *Kaisertabelle*, 160-161 met verdere literatuurverwijzingen. De positie van Clodius Albinus in de jaren tussen 193 en 196 heeft in de literatuur enige aandacht gekregen: C.E. van Sickle, 'The legal status of Clodius Albinus in the years 193-96' *CPh* 22 (1928), 123-127 en L. Schumacher, 'Die politische Stellung des D. Clodius Albinus (193-197 n. Chr.)' *JRGZ* 50 (2003), 355-369.

122 De bronnen geven geen eenduidig beeld over hoe het conflict tussen Albinus en Severus precies ontstond. Volgens de *Historia Augusta* was het Albinus die als eerste de oorlogshandelingen begon en zo Severus dwong om in te grijpen, hem tot staatsvijand te verklaren en de titel van Caesar aan Antoninus toe te kennen (SHA Sev. 10,1). Herodianus legt het initiatief volledig bij Severus. Hij zou Albinus als een gevaar voor zijn keizerschap hebben beschouwd, aangezien deze volgens hem meer steun in de senaat genoot dan hijzelf. Daarom probeerde hij eerst Albinus te laten vermoorden, maar dit complot mislukte, aldus Herodianus (Her. 3,5,2-8). Dio geeft tot slot het meest genuanceerde beeld. Hij stelt dat aan de ene kant Severus niet langer aan Albinus de titel van Caesar wilde toe kennen, terwijl aan de andere kant Albinus zich steeds meer als een alleenheerser ging gedragen (Dio Hist. 75(76),4,1). In de onderstaande beschrijving is gepoogd de drie verschillende verslagen zoveel mogelijk met elkaar in overeenstemming te brengen.

123 Her. 3,5,2. Zie ook SHA Sev. 10,2.

124 Over de redenen hiervoor zie Graham, 'Generals', 271.

125 Dio Hist. 75(76),4,1. In de *Historia Augusta* wordt vermeld dat Caracalla deze titel op zijn terugreis naar het westen bij de stad Viminacium verkreeg, SHA Sev. 10,2.

nensis, Lucius Novius Rufus, en diens legioenen.¹²⁶ Het hoofdkwartier van hun leger bevond zich in Lugdunum (het huidige Lyon) en daar vond dan ook de beslissende veldslag om het keizerschap plaats.¹²⁷ Anders dan bij de veldslagen tegen Niger, voerde Severus in de slag bij Lugdunum zelf zijn legers aan.¹²⁸ Het kostte hem bijna zijn leven, toen hij tijdens de veldslag, die lange tijd gelijk op ging, van zijn paard werd geworpen.¹²⁹ Op dat moment arriveerde Aemilius Laetus met de cavalerie en bezorgde Severus alsnog de overwinning. Zij werd echter duur betaald: aan beide zijden sneuvelden vele soldaten.¹³⁰ Albinus zelf vluchtte naar een huis aan de Rhône, waar hij zelfmoord pleegde.¹³¹ Toen zijn lichaam vervolgens bij Severus werd gebracht, ontferde deze het door er met zijn paard overheen te rijden.¹³² Vervolgens liet hij het hoofd afhakken en zond dit naar Rome, hetgeen voor grote afschuw in de senaat zorgde.¹³³ Op Severus' overwinning volgde een golf van executies van volgelingen van Albinus, al variëren de bronnen over de intensiteit hiervan. Dio is het meest precies en vermeldt dat Severus 35 van de meest voornamen leden van de senaat, die werden beschuldigd van samenspanning met Albinus, liet gaan, terwijl hij 29 andere senatoren ter dood veroordeelde.¹³⁴ De *Historia Augusta* en Herodianus zijn minder genuanceerd. Beide stellen dat Severus talloze personen in zowel de provincies als Rome, meestal zonder proces, liet executeren en hun goederen liet confisqueren door zijn eigen *fiscus*.¹³⁵ Herodianus voegt hieraan verschillende motieven voor de executies toe:

-
- 126 Birley, *Septimius Severus*, 122. Dezelfde Lucius Novius Rufus speelt een rol in één van de door Paulus beschreven zaken, te weten de zaak van Pactumeia Magna: BZD, nr. 9 (D. 28,5,93(92)).
- 127 Zie over de slag bij Lugdunum Dio *Hist.* 75(76),6-7, Her. 3,7 en SHA *Sev.* 10 en 11. Zie daarnaast Birley, *Septimius Severus*, 121-128, Daguet-Gagey, *Septime Sévère*, 269 e.v. en Spielvogel, *Septimius Severus*, 92-97 en bovendien A.J. Graham, 'The numbers at Lugdunum' *Historia* 27 (1978), 625-630, M. Heil, 'Clodius Albinus und der Bürgerkrieg von 197' in: H. Wiemer (ed.), *Staatlichkeit und politisches Handeln in der römischen Kaiserzeit*, Berlijn etc.: De Gruyter 2006, 55-85 en N. Hanel e.a., 'Nach der Schlacht von Lugdunum (197 n. Chr.): britannisches Blei auf dem Weg nach Rom' *Chiron* 43 (2013), 297-325.
- 128 Dio *Hist.* 75(76),6,1.
- 129 Dio *Hist.* 75(76),6,6-7 en Her. 3,7,3.
- 130 Dio *Hist.* 75(76),7,1. Hij beschrijft hoe het slagveld bezaaid was met de lijken van de soldaten en de paarden van beide legers en dat hiertussen het bloed in stromen naar de rivier liep.
- 131 Dio *Hist.* 75(76),7,3. De *Historia Augusta* (*Sev.* 11,7) spreekt niet over een zelfmoord, maar over een executie door Severus. Hetzelfde geldt voor Herodianus: Her. 3,7.
- 132 Dio *Hist.* 75(76),7,3 en SHA *Sev.* 11,8.
- 133 Dio *Hist.* 75(76),7,3-4, SHA *Sev.* 11,6 en Her. 3,8,1. Het is opvallend dat Dio in zijn beschrijving van deze gebeurtenissen vermeldt dat hij vertelt wat daadwerkelijk is gebeurd en niet herhaalt wat Severus er zelf over geschreven heeft. Dit moet een verwijzing zijn naar de autobiografie van Severus, waarin hij blijkbaar had beoogd om de waarheid over zijn optreden te verdoezelen. Zie over deze autobiografie paragraaf 1.4.3.1.
- 134 Dio *Hist.* 75(76),8,4.
- 135 SHA *Sev.* 12,1, 13 en 14,1 en Her. 3,8,2.

Her. 3,8,7: '(...). Alle vooraanstaande leden van de senaat, iedereen in de provincies die wat betreft rijkdom of adel uitstak boven de rest liet hij meedogenloos terechtstellen. Met als excuus 'grote ergernis jegens vijanden', maar de werkelijke reden was een andere: zijn ongekende inheligheid. Nooit is er een keizer geweest die zo aan bezit was verslingerd als hij'.¹³⁶

Dit is de wijze waarop Septimius Severus aan de macht kwam. De oorlogen tegen Niger en Albinus hadden veel Romeinse levens gekost, zowel op het slagveld als daarbuiten. Het is waarschijnlijk dat in de nasleep van de burgeroorlogen zowel in Rome als in de provincies verhalen de ronde deden over het hardvochtige optreden van de nieuwe keizer, hetgeen hem zowel bij de elite als bij het gewone volk niet zonder meer populair zal hebben gemaakt. Daarnaast kampte Severus met een legitimiteitsprobleem: hij had immers het keizerschap met het zwaard veroverd, terwijl een legitieme rechtvaardiging voor zijn positie ontbrak. Bovendien was hij afkomstig uit Noord-Afrika en behoorde hij niet tot een nobel senatoriaal geslacht. Er zullen wellicht kwade tongen in de senaat zijn geweest die zijn 'romeinsheid' in twijfel trokken en hem als een machtswellustige barbaar zullen hebben bestempeld, die niet geschikt was om over het Romeinse rijk te heersen.¹³⁷ De recente gebeurtenissen en het optreden van Severus daarbij zullen er niet aan hebben bijgedragen om dit beeld te veranderen. Al deze factoren dwongen Severus om zijn heerschappij op een bijzondere wijze te legitimeren.

1.4 KEIZER SEPTIMIUS SEVERUS: PUBLIEK ZELFBEELD EN BESTUUR

1.4.1 Inleiding

Alle Romeinse keizers, beginnend met Augustus zelf,¹³⁸ droegen in meerdere of mindere mate een ideaal zelfbeeld uit om hun positie als keizer te legitimeren en de beeldvorming over hun persoon en bewind te beïnvloeden. De Franse rechtshistoricus Jean-Pierre Coriat verwoordt het mooi, wanneer hij stelt dat 'Le *princeps* romain est l'image vivante du pouvoir et le pouvoir, pour s'affirmer et se faire aimer, doit se montrer'.¹³⁹ De keizers gebruikten verschillende media om hun boodschap naar de inwoners van Rome en

136 (...) πάντας τοὺς ἐξέχοντας τότε τῆς συγκλήτου βουλῆς καὶ τοὺς κατὰ ἔθνη πλούτῳ ἢ γένει ὑπερέχοντας ἀφειδῶς ἀνῆρει, ὥς μὲν προσεποιεῖτο, χαλεπαίνων πρὸς ἐχθρούς, τὸ δ' ἀληθές, ὑπερβαλλούσης ἐν αὐτῷ φιλοχρηματίας.

137 Vgl. bijvoorbeeld Dio Hist. 75(76),7,4.

138 Zie over de propaganda van Augustus R. Syme, *The Roman revolution*, Oxford: Clarendon Press 1939, 459 e.v. ('The organization of opinion'). Daarnaast bijvoorbeeld P. Zanker, *Augustus und die Macht der Bilder*, München: Beck 1990 en M.D.H. Clark, *Augustus, first Roman emperor: power, propaganda and the politics of survival*, Exeter: Bristol Phoenix Press 2010.

139 Coriat, 'Technique législative', 224.

de rest van het rijk te communiceren.¹⁴⁰ Traditioneel speelden munten een belangrijke rol in de verspreiding van de keizerlijke propaganda, aangezien zij gemakkelijk konden worden geproduceerd en over het gehele rijk gedistribueerd.¹⁴¹ Daarnaast konden echter ook kunstwerken (in het bijzonder beelden en portretten), bouwwerken, inscripties, literaire werken, officiële bekendmakingen, pamfletten en natuurlijk publieke ceremonies en festivals voor dezelfde doeleinden worden ingezet.¹⁴² De boodschappen die via deze middelen werden verspreid, vormden lang niet altijd één coherent beeld: verschillende media konden worden gebruikt om verschillende boodschappen te communiceren die meer dan eens gericht waren op specifieke groepen binnen de samenleving.¹⁴³ Deze diversiteit hangt samen met de vraag in hoeverre de centrale overheid controle had over de vormgeving en verspreiding van de representaties van de keizer in de provincies, een onderwerp waarover de nodige discussie in de literatuur bestaat.¹⁴⁴

Voor keizers die op niet-traditionele en gewelddadige wijze aan de macht waren gekomen was het in het bijzonder van belang om hun positie te legitimeren en te versterken door het publiekelijk uitdragen van een ideaal zelfbeeld. Dit gold zeker voor Septimius Severus, die zoals hierboven is beschreven, door middel van meerdere burgeroorlogen aan de macht was gekomen. Een belangrijke manier waarop Romeinse keizers hun bewind konden legitimeren was door hun afstamming van een directe of indirecte voorganger te benadrukken.¹⁴⁵ Genealogische verbindingen waren een essentieel onderdeel van de keizerlijke opvolging, of zij nu op natuurlijke wijze waren ontstaan of, zoals bijvoorbeeld in de tweede eeuw gebruikelijk was, door een juridische constructie als adoptie waren gecreëerd.¹⁴⁶ Derge-

140 Vgl. Ellul, *Propaganda*, 10: 'The very fact that the effectiveness of each medium is limited to one particular area clearly shows the necessity of complementing it with other media'.

141 Hekster, *Emperors*, 30-31.

142 Zie over deze verschillende communicatiemiddelen Evans, *Art of persuasion*, 4-16 en meest recent Hekster, *Emperors*, 30-38. Zie over de wijze waarop Severus deze middelen gebruikte bijvoorbeeld Rubin, *Propaganda* (literaire bronnen), Lichtenberger, *Severus Pius Augustus* (thematische studie van meerdere media), Rowan, *Under divine auspices* (munten), Lusnia, *Severan Rome* (bouwwerken) en Rantala, *Ludi saeculares* (festivals).

143 Zoals is aangetoond door Hekster, *Emperors* (vgl. de conclusie op p. 318). Zie daarnaast bijvoorbeeld O.J. Hekster, 'Coins and messages: audience targeting on coins of different denominations?' in: L. de Blois e.a. (ed.), *The representation and perception of Roman imperial power* (IMEM 3), Amsterdam: Gieben 2003, 20-35, O.J. Hekster, 'Imagining power. Reality gaps in the Roman Empire' *Babesch* 86 (2011), 111-124 en O.J. Hekster, L. Claes, Y. Klaassen e.a., 'Nero's ancestry and the construction of imperial ideology in the early Empire. A methodological case study' *Journal of Ancient History and Archaeology* 1 (2014), 7-27.

144 De belangrijkste recente studies over dit onderwerp zijn Ando, *Imperial ideology*, Noreña, *Imperial ideals* en Hekster, *Emperors*.

145 Waarover Hekster, *Emperors*, i.h.b. 320. Zie ook Ando, *Critical century*, 10: 'Contests for power were always contests for public opinion, and in that arena a narrow range of principles of legitimacy were consistently advanced, and chief among those at all times was blood relation to an earlier emperor.'

146 Hekster, *Emperors*, i.h.b. 321.

lijke dynastieke claims stonden Severus echter niet ter beschikking: hij was niet verwant aan zijn voorgangers Pertinax, Commodus of Marcus Aurelius en kon, daar zij allen reeds overleden waren, ook niet meer door hen worden geadopteerd. Dit verhinderde Severus echter niet om een dergelijke verbinding ter versterking en legitimatie van zijn positie alsnog te creëren en deze als centraal element in zijn propagandaprogramma te verankeren.

1.4.2 Septimius Severus als de opvolger en erfgenaam van Marcus Aurelius en de Antonijnse dynastie

1.4.2.1 *Een nieuwe familie*

Toen Severus in 193 optrok naar Rome rechtvaardigde hij zijn opmars door zich te afficheren als de wreker van de vermoorde Pertinax.¹⁴⁷ Op deze manier creëerde hij een verbinding tussen hem en zijn directe voorganger, die hem niet alleen de steun van de Dacische legioenen opleverde, maar ook zijn claim op de troon moest rechtvaardigen.¹⁴⁸ Ook nadat Severus Rome was binnengetrokken hield hij vast aan zijn band met Pertinax en herstelde zijn voorganger in ere door voor hem een indrukwekkende begrafenis te organiseren.¹⁴⁹ Vanaf de burgeroorlog tegen Niger begon Severus zijn bewind echter steeds meer te verbinden met Marcus Aurelius en de dynastie van de Antonijnen. Deze keuze was logisch: een verbinding met de Antonijnse dynastie bood een sterkere basis voor de legitimiteit van het regime van Severus dan een verbinding met Pertinax, aangezien de laatste als gevolg van een staatsgreep aan de macht was gekomen. De vorm die Severus koos om de continuïteit tussen zijn keizerschap en dat van de Antonijnse keizers te benadrukken, was ongehoord:¹⁵⁰ vanaf 195 presenteerde Severus zich als de zoon van Marcus Aurelius en de broer van Commodus, wiens naam hij daarom in ere herstelde.¹⁵¹ De verspreiding van deze opvallende dynastieke claim vond op een uitzonderlijk systematische en coherente wijze plaats, waarbij Severus gebruik maakte van verschillende media.¹⁵²

147 Volgens Her. 2,10,1 nam Severus daarnaast reeds voor zijn opmars naar Rome de naam Pertinax als *cognomen* aan. SHA *Pert.* 15,2 vermeldt dat deze naam pas na zijn intocht aan hem werd toegekend.

148 Lusnia, *Severan Rome*, 46 en Hekster, *Emperors*, 209.

149 Zie voor een beschrijving hiervan Dio *Hist.* 74(75),4,1-5,5. Zie Ando, *Critical century*, 25 e.v. over het belang van deze handelingen voor de legitimatie van de positie van Severus.

150 Hekster, *Emperors*, 205.

151 Dio *Hist.* 75(76),7,4 en SHA *Sev.* 10,6. Zie daarnaast o.a. Birley, *Septimius Severus*, 116 e.v., Dauguet, *Septime Sévère*, 255 e.v., Cooley, 'Augustan emperor', 385-388, Lusnia, *Severan Rome*, 46 e.v. en meest recent Hekster, *Emperors*, 205 e.v. Eerherstel voor Commodus: SHA *Sev.* 11,4 en Dio *Hist.* 75(76),7,4.

152 Hekster, *Emperors*, 210 en 215 e.v. Zie over Severus' dynastieke propaganda ook D. Baharal, *Victory of propaganda. The dynastic aspect of the imperial propaganda of the Severi: the literary and archaeological evidence, AD 193-235*, Oxford: Tempus Reparatum 1996.

Zo liet hij munten slaan, waarop hij zich in woord en beeld afficheerde als de zoon van Marcus Aurelius.¹⁵³ Ook in inscripties uit 195 en later zien we in zijn nomenclatuur zijn (fictieve) opname in de Antonijnse dynastie terugkomen, zoals bijvoorbeeld in een inscriptie uit Ostia uit 196:¹⁵⁴

Imp(eratori) Caes(ari) divi / M(arci) Antonini Pii / Germanici Sarmatici fili(o) divi / Commodi fratri / divi Antonini Pii nepoti / divi Hadriani pronepoti / divi Traiani Partici abnepoti / divi Nerv(a)e adnepoti / L(ucio) Septimio / Severo Pio / Pertinaci Aug(usto) Arab(ico) / Adiabenico p(ontifici) m(aximo) tri(bunicia) pot(estate) IIII / imp(eratori) VIII co(n)s(uli) II p(atri) p(atriciae)

Aan Lucius Septimius Severus Pius Pertinax Augustus Arabicus Adiabenicus, pontifex maximus, viermaal met de tribunicia potestas bekleed, achtmaal imperator, tweemaal consul, vader des vaderlands, zoon van de vergoddelijkte keizer imperator Marcus Antoninus Pius Germanicus Sarmaticus, broer van de vergoddelijkte Commodus, kleinzoon van de vergoddelijkte Antoninus Pius, achterkleinzoon van de vergoddelijkte Hadrianus, achterachterkleinzoon van de vergoddelijkte Trajanus Parthicus, achter-achter-achterkleinzoon van de vergoddelijkte Nerva.

Opvallend aan deze en andere inscripties uit deze periode is dat niet alleen Marcus Aurelius als de vader van Severus wordt genoemd, maar ook zijn andere illustere voorvaders vaak worden vermeld.¹⁵⁵ Hierdoor werd de lange, stabiele lijn van Severus' nieuwe keizerlijke voorouders, die door middel van adopties tot stand was gekomen, benadrukt en het idee van de continuïteit van het keizerschap en de *domus augusta* versterkt.

Severus betrok ook zijn gezin in zijn dynastieke propaganda. Om te beginnen liet hij Julia Domna tijdens de eerste *expeditio Parthica* tot *mater castrorum* benoemen.¹⁵⁶ Er bestond hiervoor slechts één parallel, te weten de benoeming van Faustina de Jongere tot *mater castrorum* tijdens de campagnes van haar echtgenoot Marcus Aurelius.¹⁵⁷ Daarnaast veranderde hij in diezelfde periode¹⁵⁸ de naam van zijn oudste zoon van Lucius Septimius Bassianus in Marcus Aurelius Antoninus en kende aan hem de titel van Caesar toe. Op deze wijze verbond hij niet alleen zichzelf met zijn Antonijnse voorgangers, maar stelde hij ook de voortzetting van de dynastie veilig door zijn zoon de naam van diens fictieve grootvader aan te laten nemen en hem

153 Hekster, *Emperors*, 210 e.v. Zie bijvoorbeeld RIC IV.1, p. 99 nr. 65; p. 185 nr. 686; p. 187 nr. 700 en P.H. Hill, *The coinage of Septimius Severus and his family of the mint of Rome, A.D. 193-217*, Londen: Spink and Son 1964, 19.

154 CIL 14, 112. Zie bijvoorbeeld in dezelfde stad ook CIL 14, 113 en 114. Voor andere voorbeelden van dergelijke inscripties, zie Hekster, *Emperors*, 210 e.v.

155 Zie voor meer voorbeelden Hekster, *Emperors*, 210-212. Zie daarnaast ook AE 1969/70, 699, een inscriptie ter ere van Julia Domna, waarin ook de gehele afstamming van haar echtgenoot wordt vermeld.

156 Zie verder bijvoorbeeld CIL 12, 4345 en CIL 14, 120 en daarnaast RIC 4.1, p. 168 nr. 563; p. 169 nr. 567; p. 209 nr. 860. Zie ook Birley, *Septimius Severus*, 115, Levick, *Julia Domna*, 42 e.v. en Lusnia, *Severan Rome*, 47.

157 Dio Hist. 71(72),10,5 en SHA Marc. 26,8.

158 Vgl. Kienast, *Kaisertabelle*, 162.

expliciet tot zijn opvolger te benoemen.¹⁵⁹ Door het gebruik van munten en inscripties verspreidde Severus zijn dynastieke pretenties met grote snelheid over het rijk,¹⁶⁰ zelfs voordat hij ze officieel kenbaar had gemaakt aan de senaat.¹⁶¹ Toen Severus terugkeerde in Rome, werd de senaat geconfronteerd met een voldongen feit en had geen andere keuze dan hierin mee te gaan.

1.4.2.2 *De adoptie in Rome*

Cassius Dio geeft op twee plaatsen in zijn werk enige informatie over de reactie van de senaat op Severus' dynastieke propaganda. In *Hist.* 75(76),7,4 beschrijft hij de terugkeer van Severus in de senaat na de slag bij Lugdunum. Hij vermeldt dat de senatoren zeer ontstemd waren over het feit dat Severus zich stileerde als de zoon van Marcus Aurelius en nog erger, de broer van de gehate Commodus, die hij vervolgens om deze reden ook nog eens liet vergoddelijken. In *Hist.* 76(77),9,4 wordt vermeld dat Severus op enig moment 'werd ingeschreven' (ἐγγράφεντος) in het geslacht van Marcus Aurelius. Het werkwoord ἐγγράφω kan verwijzen naar een inschrijving in een publiek register, i.h.b. met betrekking tot de inschrijving in een deme of een *tribus*.¹⁶² In hoeverre het hier ging om een officiële, door een staatsorgaan bekrachtigde, (rechts)handeling wordt uit de beschrijving van Dio niet duidelijk. Het Romeinse recht kende een aparte procedure voor de adoptie van personen die *sui iuris* waren, te weten de zogeheten *adrogatio*.¹⁶³ In beginsel was hiervoor een onderzoek naar de motieven voor de adoptie door het college van *pontifices* in aanwezigheid van de beoogd adoptief vader en zoon vereist,¹⁶⁴ gevolgd door een besluit van de *comitia curiata* ter bevestiging van de *adrogatio*.¹⁶⁵ Zij kon om deze reden alleen in Rome geschieden.¹⁶⁶ Een *adrogatio* die niet aan deze vormvereisten voldeed (omdat zij bijvoorbeeld niet in Rome was uitgevoerd), kon echter achteraf worden bekrachtigd door de keizer zelf (*adrogatio per rescriptum principis*).¹⁶⁷ Uit literaire bronnen blijkt dat de

159 Lusnia, *Severan Rome*, 48-49.

160 Waarover in het bijzonder Hekster, *Emperors*, 215 e.v. Zie ook Rubin, *Propaganda*, 212-214 en Cooley, 'Augustan emperor', 386-387.

161 Als we Dio mogen geloven maakte Severus zijn dynastieke pretenties pas officieel kenbaar in Rome na zijn overwinning op Albinus, zie Dio *Hist.* 75(76),7,4. Het is echter aanmerkelijk dat men al eerder op de hoogte was van Severus' nieuwe familiebanden, zie Hekster, *Emperors*, 215 ('only the dimmest of senators would have been caught unaware').

162 H.G. Liddell & R. Scott, *Greek-English Lexicon*, Oxford: Clarendon Press 1996, s.v. ἐγγράφω, 468.

163 Zie over *adrogatio* in het algemeen Kaser, *Privatrecht*, 347-348 en Lindsay, *Adoption*, i.h.b. 74-77.

164 Waarover Cic. *Dom.* 34-36 met betrekking tot de adoptie van Publius Clodius Pulcher.

165 Gai. 1,97-107 en Gell. 5,19,1-14.

166 Gai. 1,100.

167 D. 1,7,38; Gai. 1,93 en 94 (over het recht van de keizer om iemand aan de *patria potestas* toe te wijzen). Zie ook Kaser, *Privatrecht*, 348 en Lindsay, *Adoption*, 77.

adopties binnen de keizerlijke familie aan het begin van het Principaat ook via de officiële weg van de *adrogatio*-procedure verliepen.¹⁶⁸ Vanaf de dood van Nero wordt de wijze waarop keizerlijke adopties plaatsvonden minder duidelijk. Mommsen betoogt dat met de adoptie van Piso door Galba (69 n. Chr.) en de adoptie van Trajanus door Nerva (97 n. Chr.) een nieuwe publieke vorm van adoptie ontstond, die tot stand kwam door een enkele publieke mededeling van de adoptie door de adopterende keizer (*nuncupatio pro contione*), waarbij de adoptiefzoon niet aanwezig hoefde te zijn.¹⁶⁹ Er wordt betoogd dat de keizerlijke adopties die hierop volgden zich echter weer lijken te conformeren aan de traditionele *adrogatio*-procedure.¹⁷⁰ Het bronnenmateriaal waarop deze stelling wordt gebaseerd is alleszins ontoereikend en voornamelijk afkomstig uit de vierde eeuw. Bovendien is het ook onduidelijk in hoeverre een wet van de *comitia curiata* in dezelfde periode nog noodzakelijk was voor 'gewone' *adrogationes*, gezien het feit dat ook de keizer de bevoegdheid had een *adrogatio* goed te keuren.¹⁷¹ Met andere woorden, er valt weinig met zekerheid te zeggen over de wijze waarop *adrogationes* in het algemeen en keizerlijke adopties in het bijzonder aan het einde van de tweede eeuw plaatsvonden. Hierbij bestond er in het geval van Septimius Severus nog een complicerende factor, te weten het feit dat het om een adoptie *post mortem* ging. Voor een dergelijke keizerlijke adoptie was er slechts één onbetwist precedent, te weten de adoptie van niemand minder dan Augustus zelf. Julius Caesar had Octavianus in zijn testament geadopteerd, maar hiervoor tijdens zijn leven niet de vereiste handelingen verricht. Om de adoptie te bestendigen liet Octavianus deze na de dood van Caesar bevestigen middels een wet van de *comitia curiata* om zo te voldoen aan de regels van de *adrogatio*-procedure.¹⁷² Het is goed mogelijk dat Severus zijn eigen *post mortem* adoptie op dezelfde wijze vormgaf als de adoptie van de illustere eerste *princeps*, die hij ook in vele andere opzichten als zijn voorbeeld beschouwde (zie paragraaf 1.4.3.1 hieronder), en om deze reden de regels van de traditionele *adrogatio*-procedure volgde.

168 Zie bijvoorbeeld de adoptie van Tiberius Suet. *Aug.* 65: '*Tiberium adoptavit in foro lege curiata*'. Zie over alle adopties binnen het Julisch-Claudische huis Lindsay, *Adoption*, 197-203.

169 Mommsen, *Staatsrecht* II.2, 1137-1138 op basis van Tac. *Hist.* 1,15 en 17, Suet. *Galb.* 17 (adoptie van Piso door Galba) en Dio *Hist.* 68,3,3-4 (toespraak van Nerva). Een belangrijke overeenkomst tussen deze twee adopties is dat er in beide gevallen geen sprake was van de adoptie van een familielid, maar dat de adoptief zoon van buiten de keizerlijke familie afkomstig was. Dit versterkt het publieke en politieke karakter van beide adopties, vgl. Plin. *Pan.* 7-8.

170 M.-H. Prévost, *Les adoptions politiques à Rome sous la république et le principat*, Parijs: Sirey 1949, 45 e.v. en Lindsay, *Adoption*, 204 en 207 e.v.

171 Zie voor het moderne debat Lindsay, *Adoption*, 77.

172 App. *BCiv.* 3,94 en Dio *Hist.* 45,4,3 e.v. Hoewel hierover in het verleden discussie bestond, is men het er tegenwoordig over eens dat er sprake was van een *adrogatio* (en bijvoorbeeld niet van een zogeheten 'testamentaire adoptie'). Zie hierover Lindsay, *Adoption*, 182 e.v. met verwijzingen naar verdere literatuur.

1.4.2.3 *Het resultaat*

De opname van Severus in de dynastie van de Antonijnen had naast het legitimeren en versterken van zijn positie als keizer nog een aantal andere interessante neveneffecten die hier niet onvermeld mogen blijven. Hoewel Severus door Commodus tot de senaat was verheven, was hij van ridderlijke provinciale afkomst en maakte geen onderdeel uit van de oude Romeinse aristocratische elite. Herodianus merkt op dat vele voorname leden van de senaat om deze reden Clodius Albinus, die wel uit een dergelijk geslacht afkomstig was, geschikter achtten voor het keizerschap:

Her. 3,5,2: 'Zij probeerden hem ertoe te brengen naar Rome te komen nu Severus afwezig was en zijn handen nog vol had. De hoge adel zag hem immers liever als keizer, omdat hij van oudadellijke afkomst was en de naam had meegaand van aard te zijn.'¹⁷³

Ook nadat Severus Albinus had verslagen en zijn positie als keizer had veilig gesteld, bleef zijn relatief bescheiden afkomst een gevoelig punt en zelfs het onderwerp van spot. Bij Cassius Dio vinden we een anekdote over een senator genaamd Pollienus Auspex, die op de fictieve adoptie van Severus reageerde door hem te feliciteren met het vinden van een vader.¹⁷⁴ Hiermee impliceerde hij, zo stelt Dio, dat Severus tot die tijd vaderloos zou zijn geweest vanwege zijn lage afkomst. Deze anekdote maakt niet alleen duidelijk dat de leden van de senaat neerkeken op de origine van de nieuwe keizer, maar presenteert de adoptie van Severus ook als een reactie op deze houding. Door zich te affiliëren met de Antonijnse dynastie rekende Severus in één klap af met zijn relatief bescheiden afkomst en kon zich presenteren als een lid van een prominent, zo niet het prominentste, aristocratische Romeinse geslacht.

De fictieve adoptie had daarnaast mogelijk nog een andere uiterst gunstige financiële bijkomstigheid. Aangezien Severus na de adoptie op grond van de regels van het Romeinse erfrecht als de wettelijke erfgenaam van Marcus Aurelius en Commodus moest worden aangemerkt, had hij recht op hun gehele (privé)vermogen (*patrimonium*). Waaruit dit precies bestond is niet geheel duidelijk. Er is zelfs betoogd dat Severus slechts op deze wijze de controle over de keizerlijke *fiscus* kon verkrijgen.¹⁷⁵ Hoewel de *fiscus* onder Augustus en zijn opvolgers zonder meer werd beschouwd als het privévermogen van de keizer en dus in beginsel alleen middels erfopvolging op de troonopvolger kon overgaan, is het twijfelachtig of dit ten tijde van Severus nog steeds het geval was. De *fiscus* had tegen die tijd een sterk publiekrechtelijk karakter verkregen en het lijkt aannemelijk dat de schatkist om deze

173 (...) ἔς τε τὴν Ῥώμην ἐλθεῖν πείθοντας ἀπόντος καὶ ἀσχολουμένου τοῦ Σεβήρου. ἡροῦντο γὰρ οἱ εὐπατρίδαι ἐκεῖνον μᾶλλον ἄρχοντα, ἅτε ἐκ προγόνων εὖ γεγονότα καὶ χρηστὸν τὸ ἦθος εἶναι λεγόμενον.

174 Dio Hist. 76(77),9,4.

175 Zwolve, 'De erfgenamen van de fiscus'.

reden van rechtswege op Severus als troonopvolger was overgegaan.¹⁷⁶ Vanaf het midden van de tweede eeuw ontwikkelde zich echter naast de *fiscus* een 'nieuw' privévermogen van de keizer, dat wordt aangeduid als de *res privata*.¹⁷⁷ De opvolging in de *res privata* werd, anders dan de *fiscus*, beheerst door de regels van het privaatrecht. Dit betekende dat de *res privata* van Commodus slechts langs de weg van de civielrechtelijke erfopvolging bij Severus terecht kon komen. Door de adoptie slaagde Severus hierin.¹⁷⁸

1.4.3 Septimius Severus en het bestuur van het Romeinse rijk

1.4.3.1 Severus als een Antonijnse keizer en goede princeps

De regeerperiode van de vijf goede (adoptie)keizers, *i.e.* de periode van Nerva tot en met Marcus Aurelius (96 tot 180 n. Chr.), wordt zowel door klassieke als moderne auteurs beschouwd als één van de meest voorspoedige perioden in de Romeinse geschiedenis.¹⁷⁹ Zo schrijft Gibbon het volgende over deze periode:

'If a man were called to fix the period in the history of the world during which the condition of the human race was most happy and prosperous, he would, without hesitation, name that which elapsed from the death of Domitian to the accession of Commodus. The vast extent of the Roman empire was governed by absolute power, under the guidance of virtue and wisdom. The armies were restrained by the firm but gentle hand of four successive emperors, whose characters and authority commanded involuntary respect.'¹⁸⁰

Deze periode werd gekenmerkt door vrede in vrijwel het gehele rijk en een stabiel en deugdelijk bestuur, hetgeen aanzienlijke economische groei en welvaart met zich meebracht. Met het bewind van Commodus en de burgeroorlogen die op diens dood volgden, kwam er een einde aan deze tijden van voorspoed. Door de adoptie in de familie van Marcus Aurelius werd de positie van Septimius Severus als keizer niet alleen gelegitimeerd, maar ontstond ook een idee van continuïteit tussen het bewind van Marcus (en diens voorgangers) en dat van Severus. Dit schiep zekere verwachtingen bij zijn onderdanen over de wijze waarop hij als keizer zou regeren en over wat zijn keizerschap voor hen zou kunnen brengen.¹⁸¹ Het is waarschijnlijk dat Severus zich welbewust was van de connotaties en verwachtingen, die verbonden waren met zijn dynastieke claims, en hier ook op inspeelde. Door de adoptie in de *familia* van Marcus Aurelius plaatste hij zich in de traditie van de Antonijnse keizers en presenteerde hij zich in zekere zin als een nieuwe

176 Zie over het karakter van de *fiscus* ook paragraaf 4.3.3.2.

177 Nesselhauf, 'Patrimonium', 76 e.v.

178 Nesselhauf, 'Patrimonium', 88-89 en R. Wolters, *Nummi Signati. Untersuchungen zur römischen Münzprägung und Geldwirtschaft*, München: Beck 1999, 196.

179 Zie voor klassieke auteurs bijvoorbeeld Arist. *Or.* 35,36-37 en Dio *Hist.* 71(72),36,4.

180 Gibbon, *Decline and fall*, 99.

181 Lusnia, *Severan Rome*, 49, algemener Cooley, 'Augustan emperor', 385.

Antonijnse keizer, een goede *princeps*, die na jaren van burgeroorlog het rijk weer in zijn oude glorie zou herstellen. Onder zijn keizerschaps zouden, zo trachtte hij op deze wijze duidelijk te maken, de voorspoed en welvaart weer terugkeren die het rijk onder de *Antonini* had gekend.¹⁸²

Daarnaast identificeerde Severus zich, net als elke andere keizer, ook met Augustus, het toonbeeld van de goede *princeps*. In het geval van Severus lag de verbinding met de eerste keizer wellicht nog meer voor de hand, aangezien deze keizer net als Severus door middel van een burgeroorlog aan de macht was gekomen en zich daardoor aan het begin van zijn bewind in een gelijksoortige positie had bevonden.¹⁸³ Severus imiteerde een aantal van de technieken die Augustus had gehanteerd om zijn heerschappij te rechtvaardigen en zijn positie te consolideren.¹⁸⁴ Een interessant voorbeeld hiervan is het feit dat Severus net als Augustus een (niet aan ons overgeleverde) autobiografie heeft geschreven nadat hij aan de macht was gekomen.¹⁸⁵ Over de inhoud van dit werk is ons niet veel bekend, maar het is waarschijnlijk dat de biografie hetzelfde doel diende als de soortgelijke onderneming van Augustus, te weten de rechtvaardiging van het optreden van Severus tijdens de burgeroorlogen.¹⁸⁶ Daarnaast bevatte de autobiografie van Severus waarschijnlijk vele verwijzingen naar de *omina imperii* voor zijn bewind,¹⁸⁷ die als doel hadden Severus' aanspraak op de troon te versterken en te rechtvaardigen.

De goddelijke uitverkiezing van de keizer vormde een traditioneel onderdeel van de keizerlijke propaganda, maar de mate waarin het een rol speelde verschilde per keizer.¹⁸⁸ In het algemeen lijken keizers die kampten met legitimiteitsproblemen een sterkere behoefte te hebben gehad aan dit soort claims.¹⁸⁹ Severus behoorde tot deze laatste groep en het

182 Zie ook Rantala, *Ludi saeculares*, 33. Vgl. daarnaast Cooley, 'Augustan emperor', 385.

183 Waarover uitgebreid Cooley, 'Augustan emperor' en Barnes, 'New Augustus'. Vgl. ook Tuori, *Emperor*, 100 over Augustus' doel bij het opstellen van de *Res Gestae*.

184 Waarover uitgebreid Cooley, 'Augustan emperor', 388 e.v.

185 We vinden verwijzingen ernaar in Dio *Hist.* 75(76),7,3; Her. 2,9,4; SHA *Sev.* 3,2 en 18,6; *Pesc.* 4,7; *Alb.* 7,1 en 10,1. Zie voorts Rubin, *Propaganda*, 133 e.v. en Birley, *Septimius Severus*, 203. Het werk wordt traditioneel gedateerd aan het begin van de regeringstijd van Severus, zie Cooley, 'Augustan emperor', 389. Anders Rubin, *Propaganda*, 134 e.v. en Birley, *Septimius Severus*, 167-168 die menen dat de biografie na 205 geschreven moet zijn. Een dergelijke late datering vindt echter geen ondersteuning in het zeer beperkte aantal bronnen over het werk.

186 Rubin, *Propaganda*, 133 e.v., i.h.b. 136-137; Cooley, 'Augustan emperor', 389; Barnes, 'New Augustus', 257. Zie over het doel van de autobiografie van Augustus Rubin, *Propaganda*, 137: 'The autobiography, written in 24-22 B.C., was characterized by a strong apologetic vein. (...) Much explaining had to be done, and Augustus did not try to evade this task'.

187 Zoals blijkt uit Her. 2,9,4.

188 Rowan, *Under divine auspices*, 1-2 en 11 e.v.: 'In the Roman world deities, divine qualities, omens and prodigies were constantly employed and re-deployed in contests for power and legitimacy. (...) Under the empire, the enormous resources held by the princeps meant that this phenomenon reached new heights.' (p. 11).

189 Lusnia, *Severan Rome*, 40-41, J.R. Fears, *Princeps a diis electus. The divine election of the emperor as a political concept at Rome*, Rome: American Academy 1977, i.h.b. 317 e.v. en D. Potter, *Prophets and emperors. Human and divine authority from Augustus to Theodosius*, Cambridge (MA) etc.: Harvard University Press 1994, i.h.b. 162 e.v.

thema van goddelijke uitverkiezing had om die reden een prominente plaats in zijn propaganda.¹⁹⁰ Hij stelde dat hij door de goden was uitverkoren om het Romeinse rijk te regeren en voerde als bewijs hiervoor de vele astrologische voorspellingen en goddelijke voortekenen en interventies voor en tijdens zijn bewind aan. Vele hiervan worden genoemd door contemporaine auteurs zoals Cassius Dio en Herodianus.¹⁹¹ Ook in de materiële cultuur uit de Severische periode komen we verwijzingen naar de goddelijke goedkeuring van het bewind van Septimius Severus tegen.¹⁹² Aangezien de goddelijke uitverkiezing van de keizer voor het onderwerp van deze studie slechts beperkte relevantie heeft, zal van een verdere behandeling van dit deel van Severus' propaganda op deze plaats worden afgezien.

Een ander belangrijk voorbeeld van Severische imitatie van een Augusteïsch voorbeeld is de triomfboog die Severus ter ere van zijn overwinning op de Parthen in 203 op het *Forum Romanum* liet oprichten. Zowel de plaats van de boog als de erop aangebrachte inscriptie hadden een sterke symbolische betekenis en presenteerden Severus in feite als een nieuwe Augustus.¹⁹³ De boog bevond zich (en bevindt zich nog steeds) in de noordoostelijke hoek van het *Forum* (recht tegenover de Augusteïsche tempel van Concordia), terwijl ook op de andere drie hoeken van het *Forum* Augusteïsche of Julisch-Claudische monumenten stonden, waaronder een triomfboog van Augustus zelf.¹⁹⁴ De inscriptie op de boog vermeldt dat het volk en de senaat deze hebben opgericht voor Septimius Severus en Caracalla 'vanwege het herstel van de *res publica* (*rem publicam restitutam*) en de uitbreiding van het rijk van het Romeinse volk (*imperiumque populi Romani propagatum*) door de buitengewone verdiensten van beiden thuis en in het buitenland'.¹⁹⁵ De woorden '*res publica restituta*' doen denken aan de wijze waarop Augustus zich presenteerde na de slag bij Actium. Hij stelde zich niet op als een alleenheerser, maar droeg de *res publica* over aan de senaat en het volk, terwijl hij zichzelf de positie van *princeps* toebedeelde.¹⁹⁶ Met andere woorden, hij herstelde (*restituere*) na een periode van burgeroorlog en verschillende dictaturen de Republikeinse constitutie en creëerde voor zichzelf een plaats binnen dit

190 Rowan, *Under divine auspices*, 6.

191 SHA *Sev.* 1,6-10, Her. 2,9,5-7 en Dio *Hist.* 74(75),3,1-3. Daarnaast vermeldt Dio dat hij voor de *Historiën* zelfs een werkje had gepubliceerd dat geheel gewijd was aan de dromen en voortekenen, die bij Severus de hoop op de keizerlijke troon hadden doen rijzen: Dio *Hist.* 72(73),23,1-2.

192 Rowan, *Under divine auspices*, 1-6.

193 Birley, *Septimius Severus*, 155 en Cooley, 'Augustan emperor', 394-395.

194 Birley, *Septimius Severus*, 155, Cooley, 'Augustan emperor', 394-395 en Barnes, 'New Augustus', 256.

195 CIL 6, 1033: *Imp(eratori) Caes(ari) Lucio Septimio M(arci) fil(io) Severo Pio Pertinaci Aug(usto) patri patriae Parthico Arabico et / Parthico Adiabenico pontific(i) maximo tribunic(ia) potest(ate) XI imp(eratori) XI co(n)s(uli) III proco(n)s(uli) et / Imp(eratori) Caes(ari) M(arco) Aurelio L(uci) fil(io) Antonino Aug(usto) Pio Felici tribunic(ia) potest(ate) VI co(n)s(uli) proco(n)s(uli) p(atr) p(atr)iae / «optimis fortissimisque principibus» / ob rem publicam restitutam imperiumque populi Romani propagatum / insignibus virtutibus eorum domi forisque s(enatus) p(opulus)q(ue) R(omanus) (mijn accentuering).*

196 Vgl. RG 34,1-2. Zie over de constitutionele positie van de *princeps* ook paragraaf 2.1.1.

systeem.¹⁹⁷ Ook Severus afficheerde zich als een hersteller van de *res publica*, een *princeps* die na de heerschappij van een tirannieke keizer en twee burgeroorlogen Rome en het rijk in hun oude, welvarende staat terugbracht.¹⁹⁸ Hij presenteerde op deze wijze – net als Augustus – zijn bewind als het begin van een nieuw tijdperk van voorspoed en vrede, waarin Rome en het rijk onder zijn leiding en die van zijn nakomelingen zouden groeien en bloeien.¹⁹⁹

1.4.3.2 *Severus en de senaat*

Een belangrijk aandachtspunt in Severus' publieke zelfbeeld was zijn relatie met de senaat. Het bewind van vrijwel alle adoptiekeizers kenmerkte zich door een goede relatie tussen keizer en senaat, die was gebaseerd op wederzijds respect. Toen Severus in 193 als keizer aantrad, was zijn verhouding met de senaat echter gespannen. Hij was de eerste legeraanvoerder in meer dan een eeuw tijd die Rome innam, de stad met zijn soldaten binnentrok, en de bewoners van Rome – en in het bijzonder de senatoriale elite – op die manier confronteerde met de macht en kracht van zijn leger.²⁰⁰ Een dergelijke militaire intocht stemde de senatoren wantrouwig, zo schrijft Cassius Dio:

Dio *Hist.* 74(75),2,3-4: 'En hij deed veel dingen die ons niet aanstonden, hij was de oorzaak dat door de grote hoeveelheid soldaten de stad onrustig was en de Staat werd belast met exorbitante kosten, en vooral, dat hij voor wat betreft zijn veiligheid niet vertrouwde op de welwillendheid van zijn medestanders, maar op de kracht van zijn leger.'²⁰¹

Men wist simpelweg niet wat men van deze nieuwe keizer moest verwachten. Severus maakte echter direct na zijn intocht in 193 zijn intenties kenbaar aan de senaat, aldus Dio. Hij beloofde te regeren in de traditie van Marcus Aurelius en zijn andere voorgangers – dat wilde zeggen, in samenwerking

197 Om zijn positie als *restitutor* van het traditionele Republikeinse staatsbestel te propagieren liet Augustus ook munten slaan met daarop de tekst *LEGES ET IURA P R RES-TITUIT* ('hij herstelde de wetten en de rechten van het Romeinse volk'), waarover J.W. Rich & J.H.C. Williams, *Leges et Iura P.R. restituit: a new aureus of Octavian and the settlement of 28-27 BC* NC 159 (1999), 169-213.

198 Barnes, 'New Augustus', 256.

199 Barnes, 'New Augustus', i.h.b. 266-267.

200 Dio *Hist.* 74(75),1,3. Zie daarnaast Campbell, *Emperor*, 411. Sinds de Republiek was de stad Rome traditioneel een gedemilitariseerde zone. Soldaten mochten de stad slechts betreden tijdens triomftochten en speciale ceremonies; legeraanvoerders dienden hun wapenrusting achter te laten en zich in civiele kledij te hullen, wanneer zij de stad wens-ten te betreden om bijvoorbeeld een vergadering van de senaat bij te wonen. Zie over de aanwezigheid van het leger in Rome gedurende de keizertijd in het algemeen A.H. Busch, *Militia in urbe. The military presence in Rome* in: L. de Blois e.a. (ed.), *The impact of the Roman army (200 BC-AD 476): economic, social, political, religious, and cultural aspects* (IMEM 6), Leiden: Brill 2007, 315-341.

201 καὶ πολλὰ μὲν ἡμῖν οὐ καταθύμια ἔπραττεν, αἰτίαν τε ἔσχεν ἐπὶ τῷ πλήθει στρατιωτῶν ὀχλώδη τὴν πόλιν ποιῆσαι καὶ δαπάνη χρημάτων περιττὴ τὸ κοινὸν βαρύναι, καὶ τὸ μέγιστον ὅτι μὴ ἐν τῇ τῶν συνόντων οἱ εὐνοίᾳ ἀλλ' ἐν τῇ ἐκείνων ἰσχύϊ τὴν ἐλπίδα τῆς σωτηρίας ἐποιεῖτο.

met de senaat²⁰² – en verzekerde de aanwezigen dat hij net als zijn voorgangers geen enkele senator ter dood zou laten brengen zonder enige vorm van proces.²⁰³ Om de daad bij het woord te voegen, liet hij deze belofte vastleggen in een *senatus consultum*.²⁰⁴ Geschiedschrijvers als Cassius Dio en Herodianus merken echter verbitterd op dat Severus zijn woord niet hield en zowel tijdens als na de burgeroorlogen verschillende senatoren zonder proces liet vermoorden.²⁰⁵

Op grond van de beschrijvingen van de zojuist genoemde geschiedschrijvers en de *Historia Augusta* is lange tijd betoogd dat Severus en de senaat lijnrecht tegenover elkaar stonden.²⁰⁶ Meer dan eens wordt Severus door dergelijke auteurs afgeschilderd als een wrede barbaarse provinciaal, die de senaat op bloedige wijze zuiverde en het huis volstopte met zijn eigen, even onromeinse, aanhangers²⁰⁷ en tegelijkertijd waar mogelijk de invloed en bevoegdheden van de senaat beperkte. In de meer recente literatuur is aangetoond dat dit beeld van Severus en zijn verhouding tot de senaat onjuist is.²⁰⁸ Om te beginnen was Severus afkomstig uit een sterk geromaniseerde omgeving en was dus net zo Romeins als een inwoner van Rome zelf.²⁰⁹ Daarnaast betekende het feit dat hij senatoren had laten executeren na de oorlogen tegen Niger en Albinus niet automatisch dat er een vijandschap tussen hem en de gehele senaat bestond. Het is realistischer om aan te nemen dat de senaat ten tijde van de burgeroorlogen uiteenviel in verschillende fracties, die elk één van de drie troonpretendenten steunden.²¹⁰

202 Vgl. Her. 2,14,3.

203 Dio Hist. 74(75),2,1 en Her. 2,14,3. Over de precieze inhoud van de belofte van Severus verschillen Herodianus en Dio van mening. Herodianus stelt dat Severus beloofde om geen enkele senator zonder proces terecht te stellen, terwijl Dio vermeldt dat Severus de senaat verzekerde dat hij nooit een senator ter dood zou brengen, met of zonder proces. Het is echter onwaarschijnlijk dat Severus heeft beloofd in zijn geheel geen senatoren te executeren, zeker gezien het feit dat hij op het punt stond om ten strijde te trekken tegen Pescennius Niger en deze ongetwijfeld senatoren tot zijn aanhang rekende, zo niet in Rome, dan toch wel in de provincies.

204 Dio Hist. 74(75),2,1.

205 Dio Hist. 74(75),2,2, Hist. 74(75),8,4-5 en Hist. 75(76),8,3-4; Her. 3,4,7, 3,8,2 en 7-8; SHA Sev. 9 en 12-14.

206 Alföldy, 'Senat', 112, noot 4 geeft een overzicht van een aantal auteurs met een dergelijke opvatting. Zie daarnaast bijvoorbeeld ook Hirschfeld, *Verwaltungsbeamten*, 480 e.v. ('eine tiefe Abneigung gegen den Senat') en M.V. Giangrieco Pessi, *Situazione economico-sociale e politica finanziaria sotto i Severi*, Napels: Edizione Scientifiche Italiane 1988, 22 e.v. ('l'ostilità di Settimio Severo nei confronti del senato').

207 Barnes, 'Family and career', 97 en aangehaalde literatuur aldaar. Zie daarnaast ook Gibbon, *Decline and fall*, 160: 'In the reign of Severus, the senate was filled with polished and eloquent slaves from the eastern provinces, who justified personal flattery by speculative principles of servitude'.

208 Hammond, 'Roman bureaucrat', 137 e.v.; Alföldy, 'Senat', 112 e.v.; Eich, 'Politik', 85-86.

209 Hammond, 'Roman bureaucrat', i.h.b. 167 e.v.; Haywood, 'African policy', 175-185; Barnes, 'Family and career', i.h.b. 106-107. Een interessante tussenpositie wordt ingenomen door Birley. Hij benadrukt de Afrikaanse achtergrond van Severus, maar neemt tegelijkertijd wel aan dat hij volledig geromaniseerd was.

210 Alföldy, 'Senat', 116 e.v.

Uit prosopografisch onderzoek is gebleken dat de Severische fractie, net als die van Albinus en Niger, een zeer gevarieerde samenstelling had.²¹¹ Anders dan soms wel wordt betoogd, bestond zij niet alleen uit Afrikaanse senatoren, maar ook uit allerlei andere personen, variërend van oud-consuls tot net toegetreden jonge senatoren, die zowel uit Rome zelf als uit alle provincies in het rijk afkomstig waren. Er kan niet worden gesproken over een 'Afrikaanse fractie' die Severus aan de macht hielp en hield:²¹² niet alleen hij, maar ook Niger en Albinus werden door een aantal van de senatoren uit de Afrikaanse provincies gesteund.²¹³

Nadat Severus aan de macht was gekomen, controleerde hij als keizer de toegang tot de senaat en de verdeling van de verschillende bestuurlijke posities onder de leden.²¹⁴ In zijn toelatingsbeleid week hij niet af van zijn voorgangers.²¹⁵ De meeste personen die gedurende zijn bewind werden toegelaten tot de senaat, waren afkomstig uit sterk geromaniseerde gebieden, waaronder ook delen van Afrika.²¹⁶ Het beeld dat de keizer de gaten in de senaat – die door zijn executies waren gevallen – aanvulde met zijn landgenoten wordt niet ondersteund door het beschikbare prosopografische materiaal.²¹⁷ Hetzelfde geldt voor de traditionele senatoriale posities binnen het bestuur van het rijk, zoals het consulaat en het gouverneurschap van de senatoriale provincies. Toegang tot dergelijke posities bleef voorbehouden aan senatoren en ook hier kan geen bewijs worden gevonden voor een voorkeur voor een bepaalde groep senatoren.²¹⁸ De *consules ordinarii* werden traditioneel uit de belangrijkste aristocratische families gekozen en de *candidati Augusti* voor andere ambten binnen de stad Rome waren meestal jonge telgen van dezelfde families.²¹⁹ Alleen bij de benoemingen die verband hielden met het leger, zoals het stadhouderschap van belangrijke militaire provincies, koos Severus ervoor om zijn eigen mensen naar voren te schuiven,²²⁰ hetgeen niet verwonderlijk was, gezien de toch enigszins instabiele situatie waarin het rijk zich in de jaren na 193 bevond.

De senaat oefende tijdens het bewind van Severus in beginsel nog dezelfde taken uit die hij in de twee eeuwen daarvoor had gehad. Hij was bijvoorbeeld nog steeds betrokken bij de totstandkoming van bepaalde wet-

211 *Idem*, 123 e.v.

212 Barnes, 'Family and career', 98.

213 Het grootste deel van deze groep senatoren was bovendien niet eens afkomstig uit Africa Proconsularis, de thuisprovincie van Severus, maar uit Numidia, zie Barnes, 'Family and career', 98-99 en Alföldy, 'Senat', 127. Zie over de houding van de bevolking van Africa Proconsularis jegens Severus in het algemeen Haywood, 'African policy', 175 e.v.

214 Talbert, *Senate*, 10 e.v.

215 Haywood, 'African Policy', 180-181; Barnes, 'Family and career', 97-98; Alföldy, 'Senat', 114.

216 Alföldy, 'Senat', 114.

217 *Idem*.

218 Alföldy, 'Senat', 128-129 en Eich, 'Politik', 86.

219 Alföldy, 'Senat', 129-130.

220 Alföldy, 'Senat', 127-128. Zie voor een uitgebreidere beschrijving van de verdeling van posities door Severus Birley, *Septimius Severus*.

ten, zij het in mindere mate dan het geval was geweest ten tijde van Marcus Aurelius.²²¹ Voorbeelden hiervan zijn het *senatus consultum* betreffende de *Ludi Saeculares* van 204,²²² het *senatus consultum* dat volgde op de *oratio* van Severus op 13 juni 195 betreffende frauduleus gedrag van tutores²²³ en het *senatus consultum* betreffende schenkingen tussen echtgenoten.²²⁴ Daarnaast vervulde de senaat ook nog steeds de rol van rechter in zaken die betrekking hadden op senatoren.²²⁵

We vinden bij Dio een ooggetuigenverslag van twee verschillende processen in de senaat uit 205 en 206.²²⁶ Het eerste betrof het proces *in absentia* van Apronianus, de *proconsul* van Asia. De voedster van Apronianus zou hebben gedroomd dat hij ooit keizer van het Romeinse rijk zou worden en Apronianus werd ervan beschuldigd te hebben geprobeerd dit te bewerkstelligen door middel van tovenarij. Het tweede proces betrof een aanklacht tegen Pollienus Sebennus, die ervan werd beschuldigd wanbeheer te hebben gepleegd tijdens zijn gouverneurschap van de provincie Noricum.

In het kader van de bevoegdheden van de senaat is de uitbreiding van de jurisdictie van de *praefectus urbi* onder Septimius Severus het vermelden waard.²²⁷ Deze hoge functionaris, die de stad Rome namens de keizer bestuurdde en de orde handhaafde,²²⁸ vormde traditioneel een brug tussen de senaat en de keizer. Hoewel de *praefectus urbi* net zoals de Republikeinse magistraten werd gekozen uit de leden van de senaat van consulaire rang,²²⁹ behoorde de functie tot de hoogste posities binnen de keizerlijke bureaucratie. De benoeming geschiedde namelijk door de keizer zelf.²³⁰ Het mag dan ook niet verbazen dat Severus twee van zijn betrouwbaarste volgelingen, Publius Cornelius Anullinus en Fabius Cilo, achtereenvolgend benoemde tot *praefectus urbi*.²³¹ Onder zijn bewind werd de macht van deze functionaris ook sterk uitgebreid. Zo formuleerde Severus in een brief (*epistula*) aan Fabius Cilo de algemene regel dat de stadsprefect jurisdictie had in *alle* straf-

221 Talbert, *Senate*, 447-450. Zie ook Birley, *Septimius Severus*, 166-167.

222 G.B. Pighi, *De ludis saecularibus populi Romani Quiritium libri sex*, Amsterdam: Schippers 1965, 140-144.

223 Delen van de redevoering van Severus zijn overgeleverd in D. 27,9,1 *pr.* en Vat. 158.

224 D. 24,1,3 *pr.* en *idem* 32 *pr.* en 2, waarin wordt verwezen naar een *oratio* van Caracalla. Zie ook Vat. 276 en 294,2.

225 Zie voor de senatoriale jurisdictie Jones, 'Jurisdiction', 464-488, Bleicken, *Senatsgericht*, 17-66 en Talbert, *Senate*, 460-487. Zie daarnaast ook F. Arcaria, *Senatus censuit. Attività giudiziaria ed attività normativa del senato in età imperiale*, Milaan: Giuffrè 1992.

226 Dio *Hist.* 76(77),8-9,4.

227 Zie over de *praefectus urbi* in het algemeen E. Sachers, *RE* XXII.2 (1954), s.v. *praefectus urbi*, 2502-2534, A. Chastagnol, *La préfecture urbaine à Rome sous le bas-empire*, Parijs: Presses universitaires de France 1960 en K. Wojciech, *Die Stadtpräfektur im Prinzipat*, Bonn: Habelt 2010.

228 D. 1,12,1,4: 'cum urbem nostram fidei tuae commiserimus.'

229 En in die zin ook door de Romeinse juristen gelijk wordt gesteld met de Republikeinse magistraten: D. 5,1,12,1 en D. 4,4,16,5.

230 Zie Sachers, *RE* XXII.2 (1954), s.v. *praefectus urbi*, 2513 e.v.

231 Anullinus: *CIL* 2, 2073; Fabius Cilo: Dio *Hist.* 77(78),4,2.

rechtelijke geschillen in Rome en tot 100 mijl buiten de stad.²³² Daarnaast verleende hij aan de *praefectus urbi* in diezelfde brief expliciet de bevoegdheid om mensen te veroordelen tot dwangarbeid in de mijnen²³³ of zelfs te deporteren, een bevoegdheid die tot dat moment was voorbehouden aan de keizer.²³⁴ Een dergelijke uitbreiding van de bevoegdheden van een senatoriale bestuurder laat zien dat Severus er niet zozeer op uit was om de macht van de senaat en zijn leden zoveel mogelijk te beknotten, maar dat hij slechts een stabiele verhouding met de Romeinse elite beoogde te creëren, waarbij hij de controle over Rome en het rijk in handen hield door zijn eigen mensen op (senatoriale) sleutelposities te plaatsen.²³⁵

1.4.3.3 *Severus als bestuurder*

Severus wordt in de klassieke bronnen over zijn bewind in het algemeen omschreven als een slimme en leergierige man²³⁶ en een praktisch en daadkrachtig bestuurder, die toegewijd was aan staatszaken. Zo omschrijft Herodianus Severus in het begin van zijn beschrijving van diens regeerperiode als een 'competent en energiek bestuurder, gewend aan hard en sober leven en uitermate goed bestand tegen lichamelijke inspanning. Een man ook die snel beslissingen kon nemen en een eenmaal genomen beslissing zonder dralen uitvoerde'.²³⁷ Dio vermeldt aan het einde van zijn beschrijving van het bewind van Severus dat de keizer in tijden van vrede zijn dag van vroeg tot laat vulde met de behandeling van staatszaken en gerechtelijke hoorzittingen.²³⁸ Hij nam zijn bestuurlijke taken dusdanig serieus dat hij zelfs tijdens het ziekbed van zijn zoon Caracalla, die bij het wagenrennen een been had gebroken, zijn werkzaamheden niet verwaarloosde.²³⁹ Zelfs in de *vita Severi*, waarin een overwegend negatief beeld van Severus wordt geschetst, wordt vermeldt dat hij, hoewel hij een wrede man was, wel degelijk nuttig was geweest voor de staat.²⁴⁰

Tegelijkertijd worden in dezelfde bronnen ook een aantal negatieve karaktertrekken van Severus vermeld. Dio schrijft dat hij goed voor zijn vrienden was, maar meedogenloos jegens zijn vijanden en stelt dat men na de oorlog tegen Albinus betwijfelde of Severus over de kwaliteiten van een goed heerser beschikte.²⁴¹ Herodianus omschrijft hem als een listige man, die op gewiekste wijze mensen voor zich wist te winnen en daarna zonder

232 D. 1,12,1 *pr.* en 4, vanaf de 100ste mijlsteen begon de jurisdictie van de *praefectus praetorio*. Zie ook BZD, nr. 27 (D. 48,19,40).

233 D. 48,19,8,5.

234 D. 32,1,4 en D. 48,19,2,1.

235 Alföldy, 'Senat', 131-132.

236 Zie bijvoorbeeld Dio *Hist.* 75(76),13,2 en 76(77),16,1 en SHA *Sev.* 18.

237 Her. 2,9,2 (vert. Brok, Hunink & Hekster, *Herodianus*, 70).

238 Dio *Hist.* 76(77),17. Zie ook Her. 3,10,2.

239 Dio *Hist.* 76(77),7,3.

240 SHA *Sev.* 18,7.

241 Dio *Hist.* 76(77),16,1 en *Hist.* 75(76),7,4.

enige moeite zijn woord brak als hem dit beter uitkwam.²⁴² Op andere plaatsen in zijn *Geschiedenis van het Romeinse rijk* omschrijft dezelfde auteur Severus als impulsief, opvliegend en onverzoenbaar²⁴³ en stelt dat hij voornamelijk uit hebzucht verschillende senatoren ter dood liet brengen na de burgeroorlogen tegen Niger en Albinus.²⁴⁴ Beide auteurs vermelden ook dat Severus de militaire expedities in het oosten en Britannia voornamelijk uit ijdelheid en eerezucht ondernam.²⁴⁵ Hoeveel er van deze beweringen over het karakter van Severus waar is, kan niet met zekerheid worden vastgesteld. We kunnen de man slechts op zijn daden beoordelen.

Welke taken diende een keizer te vervullen? Aan de *Res Gestae Divi Augusti*, die vaak worden beschouwd als een blauwdruk voor het Principaat en de wijze waarop een goede *princeps* het rijk diende te besturen,²⁴⁶ kunnen de twee belangrijkste taken van de keizer worden ontleend, te weten de zorg voor Rome en haar inwoners en de bescherming van (de grenzen van) het rijk.²⁴⁷ Hoe gaf Severus invulling aan deze twee taken?

Uit de klassieke bronnen over zijn bewind kan worden afgeleid dat het volk in Rome weinig te klagen had. Severus verstrekke gedurende zijn regeerperiode verschillende *donationes* aan de Romeinse bevolking²⁴⁸ en voegde

242 Her. 2,9,13 en 2,14,4. Vgl. ook Dio *Hist.* 74(75),2,2.

243 Her. 3,6,1 en 3,8,3 (vert. Brok, Hunink & Hekster, *Herodianus*, 94 en 99).

244 Her. 3,8,7-8.

245 Dio *Hist.* 75(75),1,1 ('eerste' parthische expeditie); Her. 3,9,1 ('tweede' parthische expeditie); Her. 3,14,2 (expeditie naar Britannia). Zie daarnaast ook nog SHA *Sev.* 15,1.

246 Zie hierover E.S. Ramage, *The nature and purpose of Augustus' "Res Gestae"*, Stuttgart: Steiner 1987. Vgl. ook Augustus' eigen woorden in RG 8,5: 'Door zelf nieuwe wetten uit te vaardigen heb ik vele gebruiken van de voorvaderen die in onze tijd buiten gebruik waren geraakt in ere hersteld en zelf heb ik vele gebruiken gecreëerd die door het nageslacht moeten worden gevolgd.' (*legibus novis] m[e auctore] l[atis] m[ulta] e]xempla maiorum exolescentia iam ex nostro [saeculo] red[uxi] et ipse] multarum rer[um] exempla imitanda pos[teris] tradidi*). De reconstructie van de tekst is ontleend aan A.E. Cooley, *Res Gestae Divi Augusti. Text, translation, and commentary*, Cambridge: Cambridge University Press 2009, 66.

247 Peachin, 'Rome the superpower', 144 e.v. Het belang van de rol van de keizer als beschermer van het Romeinse rijk wordt ook benadrukt door Ando, *Critical century*, 29.

248 Dio *Hist.* 76(77),1,1 (*decennalia*); Her. 2,14,5 (intocht Rome 193); 3,8,4 en 9 (overwinning op Albinus); 3,10,2 (overwinning op de Parthen). Daarnaast voorzag Severus zijn soldaten ook van giften op verschillende momenten, zoals bijvoorbeeld wordt vermeld Dio *Hist.* 76(77),1,1 en SHA *Sev.* 7,6-7. Zie ook Her. 2,11,1, 2,14,5, 3,6,8 en 3,8,4. Op de laatste plaats vermeldt Herodianus dat Severus voor het eerst sinds Domitianus de soldij van de soldaten verhoogde en aan hen het recht toekende om een wettig huwelijk te sluiten terwijl men nog in dienst was. Zie over deze verschillende veranderingen C. Schmetterer, *Die rechtliche Stellung römischer Soldaten im Prinzipat*, Wiesbaden: Harrassowitz 2012. Zie ook Handy, *Die Severer*, 212-217 en 221-222 en R.E. Smith, 'The army reforms of Septimius Severus' *Historia* 21 (1972), 492 e.v. Zie over het huwelijk in het bijzonder J.B. Campbell, 'The marriage of soldiers under the Empire' *JRS* 68 (1978), 153-166 en S.E. Phang, *The marriage of Roman soldiers (13 BC – AD 235). Law and family in the Roman imperial army*, Leiden: Brill 2001, 100 e.v. Anders P. Garnsey, 'Septimius Severus and the marriage of soldiers' *CSCA* 3 (1970), 45-53, die betoogt dat soldaten ook na 197 nog steeds geen wettig huwelijk konden sluiten.

volgens de *Historia Augusta* daarnaast een gratis toelage van olie aan de *annona* toe.²⁴⁹ Daarnaast organiseerde hij meerdere malen spelen om belangrijke momenten in zijn bewind, zoals zijn tienjarig ambtsjubileum, te vieren.²⁵⁰ Tijdens zijn regeerperiode werden ook de zogeheten *Ludi Saeculares* in 204 n. Chr. gehouden. Dit waren bijzondere spelen die vanaf de vierde eeuw v. Chr. slechts eens per 110 jaar (een *saeculum*) werden georganiseerd.²⁵¹ Augustus had de vijfde editie georganiseerd in 17 v. Chr. als symbolische afsluiting van een zeer turbulente periode in de Romeinse geschiedenis en als begin van een nieuw *saeculum* van welvaart en vrede.²⁵² Precies 220 jaar, twee *saecula*, later organiseerde Severus de zevende *Ludi Saeculares* in 204 met precies dezelfde intentie: ze markeerden het einde van de verdeeldheid binnen het rijk en luidden een nieuw tijdperk in van welvaart en voorspoed onder de heerschappij van de Severische dynastie.²⁵³ Tot slot voerde Severus een ambitieus bouwprogramma in de stad uit, waarbij hij vele bestaande bouwwerken herstelde.²⁵⁴ Daarnaast voegde hij ook nieuwe monumenten aan de stad toe, zoals het Septizonium, een tempel voor Bacchus en Hercules en natuurlijk zijn beroemde triomfboog op het *Forum Romanum*.²⁵⁵ Zijn wens om Rome weer in haar oude glorie te herstellen kreeg door deze projecten fysieke gestalte.

Afgezien van de tumultueuze start werd het bewind van Severus gekenmerkt door een relatieve rust en veiligheid in de rest van het rijk. Toch ondernam hij gedurende zijn regeerperiode verschillende militaire expedities. Zoals reeds in paragraaf 1.3.3.1 is beschreven, trok Severus in 194 op tegen de Osrhoeni, Adiabeni en Arabieren, die Niger in de burgeroorlog hadden gesteund en vervolgens Nisibis hadden bezet. In 198 volgde een tweede expeditie in het oosten tegen de Parthen, waarbij Severus Ctesiphon, de hoofd-

249 SHA *Sev.* 18,3 en *Alex. Sev.* 22,2. Zie voor een archeologische evaluatie van deze opmerkingen W. Broekaert, 'Oil for Rome during the second and third century AD: a confrontation of archaeological records and the *Historia Augusta*' *Mnemosyne* 64 (2011), 591-623, die kort gezegd betoogt dat onder de Antonijnen reeds regelingen bestonden voor de toevoer van olie naar Rome, maar dat dit systeem door Severus werd gereorganiseerd en verfijnd.

250 Her. 2,14,5 (spelen na intocht in Rome in 193); Dio *Hist.* 76(77),1,3-5 (*decennalia*); Her. 3,10,2 (overwinning op de Parthen). Zie ook zeer expliciet Her. 3,8,9-10 die het organiseren van spelen in direct verband brengt met Severus' wens om het volk te behagen.

251 Zie meest recent over de *Ludi Saeculares* van Severus Rantala, *Ludi saeculares*.

252 Birley, *Septimius Severus*, 156.

253 Vgl. Barnes, 'New Augustus', 267. De keuze voor het jaar 204 is opvallend: de tussengelegen zesde spelen, die door Domitianus werden georganiseerd, vonden plaats in 88, dat wil zeggen 6 jaar te vroeg. Door niet vanaf de spelen van Domitianus, wiens nagedachtenis was getroffen door een *damnatio memoriae*, te rekenen, maar vanaf die in 17 v. Chr. legde Severus een directe verbinding tussen hemzelf en Augustus, zie Cooley, 'Augustan emperor', 391 en Barnes, 'New Augustus', 266.

254 In maart 192 was een groot aantal van de monumentale gebouwen in het centrum van de stad beschadigd geraakt door een brand, waarover Lusnia, *Severan Rome*, 17-22.

255 Dio *Hist.* 76(77),16,3; SHA *Sev.* 23. Zie over het bouwprogramma van Severus meest recent Lusnia, *Severan Rome*.

stad van het Parthische rijk, zonder al teveel moeite innam. De hierop volgende belegering van de stad Hatra eindigde echter in een fiasco.²⁵⁶ Een decennium later trok hij samen met zijn beide zoons ten strijde tegen de volkeren in het noorden van Britannia.²⁵⁷ Severus' plan was om vanuit de forten Arbeia en Coria een massale expeditie te ondernemen en het gehele gebied ten noorden van de muur van Hadrianus aan de Romeinse heerschappij te onderwerpen.²⁵⁸ Deze onderneming kwam echter tot een vroegtijdig einde toen Severus op 4 februari 211 in Eboracum, het huidige York, overleed.

Zoals gezegd merken de klassieke bronnen op dat het belangrijkste motief van Severus voor de meeste van deze expedities het behalen van een glorieuze overwinning op een externe vijand was.²⁵⁹ Zijn overwinningen op Niger en Albinus hadden hem immers slechts beperkte militaire glorie opgeleverd, omdat zij waren behaald in een burgeroorlog waarbij duizenden Romeinen om het leven waren gekomen. Meer in het algemeen kan worden opgemerkt dat de reputatie een goede en betrokken legerleider te zijn een essentieel onderdeel was van het publieke imago van de keizer en dat Severus op dit gebied wellicht nog wel het een en ander te bewijzen had.²⁶⁰ Dit betekent echter niet dat andere overwegingen geen rol kunnen hebben gespeeld.²⁶¹ In het geval van de Parthische expedities was er duidelijk sprake van enige onrust aan de grenzen van het rijk. Dio vermeldt bijvoorbeeld dat Severus' tweede campagne in het oosten was ingegeven door het feit dat de Parthen grote delen van Mesopotamië hadden ingenomen, terwijl

256 Ctesiphon: Dio *Hist.* 75(76),9,3-4; Her. 3,9,9-11; SHA *Sev.* 16,2. Hatra: Dio *Hist.* 75(76),10,1; Her. 3,9,3-7. Zie ook Handy, *Die Severer*, 65-66. Zie voor een uitgebreide beschrijving van de tweede Parthische expeditie Birley, *Septimius Severus*, 129-135, Daguet-Gagey, *Septime Sévère*, 287-299, Spielvogel, *Septimius Severus*, 110-120 en Handy, *Die Severer*, 65-66. Zie ook Z. Rubin, 'Dio, Herodian, and Severus' second Parthian war' *Chiron* 5 (1975), 419-441.

257 Wellicht ondernam hij ook nog tijdens zijn verblijf in Africa Proconsularis en Leptis Magna in 203 een expeditie tegen de stammen die aan de grenzen van die provincie leefden, zoals de Garamantes, en die met enige regelmaat voor onrust aan de zuidelijke grenzen van het rijk zorgden. De enige bron hiervoor is echter SHA *Sev.* 18,3, waarover Birley, *Septimius Severus*, 151-153.

258 Dio *Hist.* 76(77),13,1. De *expeditio Britannica* wordt beschreven door Dio in *Hist.* 76(77),11-15 en Her. 3,14. Zie daarnaast Birley, *Septimius Severus*, 170-187, Daguet-Gagey, *Septime Sévère*, 413-429 en Spielvogel, *Septimius Severus*, 173-185.

259 *Expeditio Parthica I*: Dio *Hist.* 75(75),1,1; *expeditio Parthica II*: Her. 3,9,1 en SHA *Sev.* 15,1; *expeditio Britannica*: Her. 3,14,2 en Dio *Hist.* 76(77),10,6. Vgl. ook Ando, *Critical century*, 28, die de expedities bestempelt als 'vanity projects'.

260 Zie over de keizer als legeraanvoerder en de hierop gebaseerde propaganda O.J. Hekster, 'Fighting for Rome: the emperor as a military leader' in: L. de Blois e.a. (ed.), *The impact of the Roman army (200 BC-AD 476) : economic, social, political, religious* (IMEM 6), Leiden: Brill 2007, 91-105 en *idem*, 'The Roman army and propaganda' in: P. Erdkamp (ed.), *A companion to the Roman army*, Malden (MA): Blackwell 2007, 339-358. Voorts Campbell, *Emperor*, 382 e.v.

261 Vgl. Campbell, *Emperor*, 390, die betoogt dat het relatief weinig voorkwam dat een keizer uitsluitend op grond van persoonlijke motieven militaire actie ondernam.

Severus orde op zaken stelde in het westen van het rijk.²⁶² Ook bij de laatste expeditie in Britannia kunnen strategische motieven en overwegingen van veiligheid een rol hebben gespeeld.²⁶³ Dergelijke externe factoren boden Severus een excuus om over te gaan tot militair optreden en gaven hem de gelegenheid om – zoals van een goede keizer werd verwacht – zijn onderdanen tegen externe bedreigingen te beschermen, de grenzen van het rijk veilig te stellen en, waar mogelijk, het rijk zelfs uit te breiden.

1.4.4 Conclusie

Resumerend kan het volgende over het keizerschap van Septimius Severus worden opgemerkt. Vanaf de burgeroorlog tegen Niger koos Severus ervoor om zich als de (adoptief) zoon van Marcus Aurelius en broer van Commodus te afficheren. Hiermee plaatste hij zich in de traditie van zijn Antonijnse voorgangers en presenteerde zich als een zelfde soort keizer, die ernaar streefde om de welvaart en de voorspoed van de voorgaande decennia te laten terugkeren. Er bestonden in de Romeinse samenleving duidelijke voorstellingen van hoe een dergelijke ‘goede’ keizer diende op te treden en gedurende zijn bewind speelde Severus hier regelmatig op in. In zijn omgang met de senaat volgde hij tot op zekere hoogte de vaste patronen en tradities, ook al kan uit (de toon van) de beschrijving van Dio worden afgeleid dat het huis zijn twijfels had en bleef hebben over de nieuwe keizer. Uit de bronnen over Severus’ bewind blijkt verder dat hij zich inspande voor het uiterlijke herstel van Rome en haar inwoners, zoals van hem werd verwacht, voorzag van brood en spelen. Tegelijkertijd beschermde hij de rest van het rijk tegen externe bedreigingen en breidde dit zelfs aan de oostelijke zijde uit.

Een andere belangrijke taak van de keizer, die in de bovenstaande beschrijving niet ter sprake is gekomen, was de rechtsbedeling en meer in het bijzonder, de rechtspraak door de keizer als hoogste rechter in het Romeinse rijk. Meer dan eens wordt in literaire klassieke bronnen de deugdelijke en consciëntieuze uitvoering door een keizer van zijn taken als rechter in verband gebracht met goed keizerschap.²⁶⁴ De wijze waarop Septimius Severus uitvoering gaf aan deze taak en in het bijzonder het beeld dat hiervan wordt geschetst door Paulus in zijn *Decreta* en *Imperiales Sententiae* zijn het onderwerp van de volgende hoofdstukken.

262 Dio *Hist.* 75(76),9,1. Herodianus noemt daarnaast als oorzaak de steun die door Barsemius, de koning van Hatra, aan Niger was verleend.

263 Campbell, *Emperor*, 390 en Handy, *Die Severer*, 73-82, die van mening is dat beide Britse veldslagen werden ingegeven door een verlangen om de grenzen veilig te stellen. Daarnaast maken Dio en Herodianus (Dio *Hist.* 76(77),11,1 en Her. 3,14,2) melding van het verlangen van Severus om zijn zoons Caracalla en Geta te onttrekken aan de corrumperende werking van het luxueuze leven in Rome als een belangrijke reden voor het ondernemen van de expeditie.

264 Waarover meer in paragrafen 2.2.1 en 4.3.2 *infra*.